

**Mbekanyamushumo ya Mveledziso ya United Nations – OAI, Yuniti ya u
Tevhelwa ha Milayo ya Matshilisano Na Mupo**

Mvetamveto ya Muvhigo wa Thodiso:

U thodisa milandu ya u sa tevhela milayo ya matshilisano na mupo ya UNDP malugana na Memorandamu wa Pfesano vhukati ha Mbekanyamushumo ya Mveledziso ya United Nations na Khamphani ya Muvhuso ya Zouni yo Khetheaho ya Ikonomi ya Musina-Makhado.

Nomboro ya Mulandu. SECU0020

Datumu: 14 Luhuh 2024

Mafhungo a Mutheo

Nomboro ya Mulandu	SECU0020
Zwiteńwa zwa u sa Tevhela Mulayo:	Matshilisano na Mupo
Fhethu:	Afurika Tshipembe
Duvha le Mbilaelo ya țanganedzwa ngało:	7 Fulwi 2022
Tsiko tsha Mbilaelo:	Earthlife Africa na Living Limpopo
Mulandu kana milandu i tshimbidzanaho:	A Zwi Shumi

Manweledzo a Linwalwa

1. Ho iswa mbilaelo kha Yuniti ya u Tevhelela mafhungo a Matshilisano na Mveledziso (Social and Environmental Compliance Unit [SECU]) malugana na Memorandum wa Pfesano (Memorandum of Understanding [MOU]) we Mbekanyamushumo ya Mveledziso ya United Nations (United Nations Development Programme [UNDP]) Ofisi ya Shango (Country Office [CO]) ya u saina na Khamphani ya Muvhuso (State Owned Company [SOC]) ya Zouni yo Khetheaho ya Ikonomi ya Musina-Makhado (Musina-Makhado Special Economic Zone State Owned Company [SOC]) nga la 17 Thafamuhwe 2022.
2. Musina-Makhado Special Economic Zone (MMSEZ) ndi zouni yo khetheaho ya zwa ikonomi ye ya vhumbe nga 2017 nga Mhasho wa Mbambadzo na Ndowetshumo kha la Afurika Tshipembe. I tshee vhukati na maitele a u wana thendelo dzothe dzi tdoeaho uri i kone u shuma. U ya nga webusaiti yayo, musi MMSEZ i tshi vho shuma nga vhudalo, i do vha na mihasho ya fulufulu li vusuluswaho line la katela tshitehwa tsha fulufulu la maqi, la muya na la duvha; tshitehwa tsha u thathuvha minerala; limaga la tsimbi; zwifhato zwa u bvedza petirolo na khemikhala na khemikhala dza vhulimi; lime phosphate na mamaga a khemikhala, zwifhato zwa u tuda zwishumiswa zwa vhulimi; vhuendedzi na smart city.
3. Nga 2021, SOC yo ambedzana na CO. Yo vha i tshi tuda u tolisisa arali zwi tshi nga konadzea uri CO i i thuse u sedzana na manwe mafhungo a matshilisano na mupo ane a tshimbizana na MMSEZ. Nga murahu ha dziwe khaseledzo, CO na SOC dzo saina MOU ye ya talula masia a tshumisano vhukati ha zwenezwi zwigwada u "tikedza mveledziso na thuthuwedzo ya zwipikwa zwa MMSEZ".
4. Musi vhavhilaeli vha tshi pfa nga ha MOU, vho bula mbilaelo dzavho nga ha MOU na MMZ kha vhurifhi ha vhomuthumunzhi, kha mutangano na CO na kha zwa vhuhashi. Vhavhilaeli vha amba uri MMSEZ i do vha na masiandoitwa a si avhudi kha kushumisele kwa maqi, tshikafhadzo ya mufhe, tshanduko ya kilima, u xeledwa nga mutshatshame wa zwi tshilaho, fhethu hukhethwa na ha vhufa na manwe masia manzhi a vhutshilo kha vhatu vhane vha dzula henefho fhethu. Vhavhilaeli vha dovha vha swaswara la uri nga u saina MOU, CO yo sumbedza uri vhukuma i tikedza MMSEZ, zwenezwo zwa engedza khonadzeo ya uri MMSEZ i bele phanda nahone vhavhilaeli na zwitshavha zwine vha zwi imela vha do tshinyalelwa nga ndila ine ya do dzudzanyea. U engedza kha mutangano na vhavhilaeli, CO yo talutshedza zwiitisi zwayo zwa u tikedza thandela kha guranda. Yo khwathisedza uri MOU i do i thusa uri i kone u shuma na vhakwamei vhothe vha MMSEZ u khwathisedza uri yeneyi thandela a i siyi muthu murahu musi zwi tshi da kha mbuyelo dza matshilisano na dza ikonomi na uri a i na khombo kha pulanete.
5. Thodisiso ya SECU yo livhisa thogomelo fhedzi kha u vhone arali CO yo tevhelela mbekanyamaitele na ndila dzothe dzi shumaho dza UNDP musi i tshi lugiselela na u dzhia tsheo ya u dzhena kha MOU na SOC. A yo ngo tolisisa kana u sengulusa zwiito zwa SOC, ndeme ya thandela ya MMSEZ kana tsheo dza muvhuso wapo kana wa lushaka malugana na MMSEZ.

6. Musi ofisi dza shango dza UNDP dzi tshi dzhia tsheo ya u dzhena kha dzi-MOU, hu na themphuleithi mbili dzine vha nga dzi shumisa kha dzangano, inwe ndi ya MOU dzi re na mazhendedzi a muvhuso, inwe ndi ya madzangano a sekithara ya phuraivethe. CO yo vha yo tea u khetha inwe ya dzenedzo themphuleithi ine ya do i shumisa musu i tshi lugiselela MOU na SOC.
7. A hu na mbekanyamaitele dzo livhaho dza UNDP dzine dza shumisana na dzi-MOU dzi re na madzangano a muvhuso. Musu ofisi ya shango i tshi dzhena kha MOU na zhendedzi la sekithara ya phuraivethe, kha liinwe sia, i tea u humbula nga ha mbekanyamaitele dzo teaho dza u dzhenelela kha mbekanyamaitele dza sekithara ya phuraivethe, dzine dza vha Mbekanyamaitele ya UNDP ya Tshumisano ya Sekithara ya Phuraivethe na Mbekanyamaitele kha Thodiso na Tshumisano na Sekithara ya Phuraivethe.
8. CO yo shumisa themphuleithi ya madzangano a muvhuso i tshi itela MOU na SOC. Yeneyi khetho yo vha na masiandoitwa a ndeme nga nthani ha zwiitisi zwiivhili.
9. Tsha u thoma, hu na phambano dza ndeme vhukati ha themphuleithi mbili dza MOU. Themphuleithi ya sekithara ya phuraivethe i na zwiinwa zwine zwa amba nga ha vhuphadladzi, u shumiswa ha tshigathalu tsha UNDP na khombo ine ya nga tshinya dzina lavhudi la bindu. Ngavhe CO i vhe yo shumisa themphuleithi ya sekithara ya phuraivethe yo vha i tshi do vha yo tshuwedzwa uri i tsho u imelwa nga SOC uri i vhe na vhungoho nga ha manwe mafhungo i sa athu dzhena kha MOU. Naho maipfi o shumiswaho kha MOU a tshi bula nga ho livhaho uri a i iteli manwe madzangano mbofho dza lwa mulayo dzine dza tea u tevhelelwa, zwi khagala kha mafhungo o waniwaho kha CO, phindulo ya vavhilaeli kha MOU, na thero dzi re kha guranda nga ha yeneyi thandela uri MOU i na vhumani kha kushumele kwa CO na kha bvumo la UNDP.
10. Tsha vuvhili, Mbekanyamaitele ya UNDP malugana na Tshumisano dza Sekithara ya Phuraivethe na Mbekanyamaitele kha Thodiso na Tshumisano na Sekithara ya Phuraivethe i khagala: khamphani ya muvhuso i tea u dzhiwa sa dzangano la sekithara ya phuraivethe musu hu tshi senguluswa vhukoni hayo sa mushumisani na UNDP. Dzenedzi mbekanyamaitele dza tsenguluso dzi tsho thodiso ine ya do itwa nga vhuronwane nga u tavhanya nga hune zwa konadzea ngaho kha maitete a u vhumba tshumisano. SOC yo vha yo tea u vha yo dzhiwa sa dzangano la sekithara ya phuraivethe nahone CO yo vha yo tea u vha yo ita thodiso i tsho musu CO i tshi khou humbula nga ha u ita MOU nayo.
11. Mbekanyamaitele dza Thodiso na Tshumisano na Sekithara ya Phuraivethe na Tshishumiswa tsha Tsenguluso ya Khombo ine ya tshimbizana natsho i zwi bvisela khagala uri thandela dzine tsha kwama malasha na dziinwe minerala ndi thandela dzi re na khombo khulwane dzine dza tsho thodiso ya vhuronwane, CO i sa athu dzhena kha vushaka ha mufuda naho u ufho na vhalambedzi vha thandela dzo raloho.

12. Tshishumiswa tsha Tsenguluso ya Khombo tshi tšalutshedza maga e dzangano UNDP la tea u a tevhela musu li tshi khou ita tšhodisiso , u katela na u sengulusa arali thivhelo dzo swikelelwa na u sengulusa arali hu na khandzano dzine dza nga tshimbizana na tshumisano yo themendelwaho. Tshishumiswa tsha 2006, tše tsha vha tshi tshi shuma nga tshifhinga tše MOU wa sainsiwa nga 2022, tshi tšoda uri tše yo uri hu dzheniwe kha tshumisano i iswe ofisini khulwane (headquarters [HQ]) dza UNDP arali hu na vhuṭanzi ha uri thivhelo yo shumiswa kana hu nga tšodea uri CO i kwame Ofisi Khulwane (HQ) arali hu na vhuṭanzi kana hu si na vhungoho nga ha khandzano nthi kana dzo engedzeaho dzine dza tshimbizana na tshumisano ine ya nga vha hone. Malugana na enea mafhungo, hu na vhuṭanzi ha uri u huvhala hune ha ambiwa uri hu tshimbizana na MMSEZ, arali ha nga vha hone, hu nga ita uri hu shumiswe tshinwe tsha zwilinganyo zwa u sa katela. Samusi zwo sumbedzwa kha phara 4, hu dovha ha vha na vhuṭanzi ha uri SOC i nga kwamea kha khandzano nthi kana dzo vhalaho dza mufuda we ha ambiwa nga hawo kha tshishumiswa tsha tsenguluso ya khombo. Hezwi zwo vha zwo tea u vha zwo katela nahone/kana hu kwamiwe UNDP HQ.
13. Hu dovha ha vha na maitele a re kha Zwilinganyo zwa Matshiliso na Mupo zwa UNDP zwine zwa tea u tšhogomelwa hu sa athu dzhenwa kha MOU. Enea maitele a shuma kha mishumo yoṭhe ya UNDP ya u ita mbekanyamushumo, hu sa londwi uri i bva kha thandela nkene kana yo itiswa nga thandela nkene kana mbekanyamushumo. MMSEZ i katela enea maitele.
14. Nga murahu ha u vusulusa vhuṭanzi nga ho fhelelaho, u katela na u dalela Afurika Tshipembe, SECU i nea mawanwa a tevhelaho malugana na mbofho dza UNDP nga fhasi ha mbekanyamaitele dza UNDP:
- 14.1. CO yo vha yo tea u vha yo shumisa themphuleithi ya MOU na dzangano la sekithara ya phuraivethe musu i tshi lugiselela na u saina MOU na SOC nahone yo vha yo tea u vha yo humbela vhaimele vha bvaho kha SOC uri vha i divhadze nga vhuḍalo nga ha khombo dzine dza nga vha hone kha bvumo la UNDP musu li tshi dikonanya na SOC na MMSEZ.
- 14.2. CO yo kundelwa u ita tšhodisiso nga Mbekanyamaitele ya UNDP kha tšhodisiso na Sekithara ya Phuraivethe na Tshishumiswa tsha Tsenguluso ya Khombo i sa athu dzhenwa kha MOU na SOC, nahone ya kundelwa u isa phanda na/kana u kwama UNDP HQ nga ha tše yo yayo ya u dzhenwa kha MOU na SOC.
- 14.3. MOU ye UNDP ya i saina na SOC yo vha i ya ndeme siani la bvumo na kushumele kwa CO na UNDP.
- 14.4. Dzangano la UNDP CO lo kundelwa u dzhiela nṭha maitele a shumaho a mbekanyamushumo ya SES li sa athu dzhenwa kha MOU na SOC. Naho zwo ralo, SECU i a zwi tšhogomela uri naho maitele a mbekanyamushumo a tshi shuma kha mishumo yoṭhe ya UNDP ya u ita mbekanyamushumo, SES a i nei vhuivhisi vhu pfallaho nga ha ndila ine vhashumi vha UNDP vha tea u

shumisa ngayo maitetele a mbekanyamushumo a sa tshimbizani na thandela. U sa pfesesea honoho ho ita uri zwi konde uri CO i tevhele zwe ya divhofha ngazwo kha enea mafhungo.

Zwiito zwa UNDP CO zwa u sa tevhele mbekanyamaitetele dzo teaho dza UNDP zwo nanaisa khombo ine ya nga huvhadza vhavhilaeli.

15. Nga nthani ha enea mawanwa, SECU i themendela zwi tevhelaho:

- 15.1. CO i fanela u bva kha MOU wayo wa zwino na SOC, i talutshede uri yo shumisa themphuleithi yo khakheaho. Arali SOC i tshi toda u bvela phanda na vhusaka hayo na UNDP, zwenezwi zwigwada zwi tea u lugiselela MOU muswa zwi tshi shumisa themphuleithi yo teaho nahone dzangano la UNDP CO li do tea u thaphudza thodisiso i todeaho u ya nga mbekanyamaitetele ya UNDP, u katela na u ditanganya na ofisi dzi todeaho kha vhurangaphanda ha UNDP, before hu sa athu sainiwa MOU muswa.
- 15.2. Dzangano la UNDP li tea u ita vhungoho ha uri vhashumi vhalo vha a divha na u pfesesa nga vhudalo zwi re ngomu kha mbekanyamaitetele na zwiitisi zwa mbekanyamaitetele yalo ya tshumisano nahone zwihuluhulu thodea ya u fara mabindu a muvhuso sa mazhendedzi a sekithara ya phuraivethe. Dzangano la UNDP li tea u dovha la talutshedza vhashumi vhalo uri naho MOU dzi tshi nga kha di sa ita mbofho dza lwa mulayo dzine dza tea u tevhelwa, dzi nga vha tshiko tshine tsha nga tshinya dzina la UNDP, zwihuluhulu musi mushumisani nalo a tshi khou ita mishumo ine dzangano la UNDP la i dzhia i khombo khulwane. Nga zwenezwo, dzangano la UNDP li tea u ombedzela ndeme ya vhashumi vha UNDP vhane vha khou ita thodisiso i todiwaho nga mbekanyamaitetele dza UNDP hu sa athu sainiwa dzi-MOU na mazhendedzi a sekithara dza phuraivethe (u katela na mabindu a muvhuso).
- 15.3. CO i tea u khwathisedza uri vhashumi vhayo vha a pfesesa uri Maitetele a Mbekanyamushumo ya SES a shuma kha mishumo yotho ya UNDP ya u ita mbekanyamushumo na uri vha nga kwama mudivhi wa zwa thekiniki wa UNDP SES kha tshiko tsha dzingu tsha UNDP tsha Afurika arali vha si na vhungoho ha u shumisa Maitetele a Mbekanyamushumo ya SES kha muwe mushumo.
- 15.4. Dzangano la UNDP li tea u nea vhashumi vhalo vhulivhisi malugana na ndila ine vha tea u shumisa ngayo Maitetele a Mbekanyamushumo ya SES a sa kwami thandela. Li tea u dovha la tuthwedza u shumiswa ha vhadivhi vhalo vha zwa thekiniki kha ofisi dza dzothe dza dzingu na uri Ofisi dza Shango dzi nga kwama vhenevha vhadivhi arali vha si na vhumanzi ha ndila ine vha nga shumisa ngayo Maitetele a Mbekanyamushumo ya SES kha muwe mushumo wa UNDP.

Tshipida 1: Manweledzo

Mbilaelo

16. Nga la 7 Fulwi 2022,¹ Earthlife Africa, dzangano la tshitshavha la Afurika Tshipembe, lo isa mbilaelo² kha Yuniti ya u Tevhelela mafhungo a Matshilisano na Mveledziso (Social and Environmental Compliance Unit [SECU]) malugana na Memorandum wa Pfesano (Memorandum of Understanding [MoU]) we Mbekanyamushumo ya Mveledziso ya United Nations (United Nations Development Programme [UNDP]) Ofisi ya Shango (Country Office [CO]) ya u saina na Khamphani ya Muvhuso (State Owned Company [SOC]) ya Zouni yo Khetheaho ya Ikonomi ya Musina-Makhado (Musina-Makhado Special Economic Zone State Owned Company [SOC]) nga la 17 Thafamuhwe 2022. MOU u haseledza thikhedzo ine CO ya nga kha di i nea Zouni yo Khetheaho ya Ikonomi ya Musina-Makhado Musina-Makhado Special Economic Zone (MMSEZ). MMSEZ yo vhumbe nga 2017 nga Muhasho wa Mbambadzo na Ndowetshumo kha la Afurika Tshipembe sa Zouni yo Khetheaho ya Ikonomi nga fhasi ha Mulayo wa Zouni dzo Khetheaho dza Ikonomi.³ U bva nga duxha le ha nwalwa wonoyu muvhigo, SOC i tshee vhukati na u wana thendelo dzi todeaho uri Zouni yo Khetheaho ya Ikonomi i thome u shuma.⁴ Nga murahu ha mbilaelo ye ya itwa nga Earthlife Africa, Living Limpopo, ine ya vha linwe dzangano la tshitshavha, yo divhadza SECU uri i toda u dzhenela sa muvhilaeli. Enea madzangano mavhili, Earthlife Africa na Living Limpopo, o amba uri o disa yeneyi mbilaelo o imela tshitshavha tshothe tshine tsha shuma na u dzula vhuponi ha Musina-Makhado nahone vha amba uri vha do kwamea nga ho livhaho na nga ndila i si yavhuqi nga u dzhenela ha MMSEZ na UNDP henefho fhethu.
17. Kha mbilaelo, Earthlife Africa na Living Limpopo vha amba uri MMSEZ i do kwama nga ndila i si yavhuqi "kushumisele kwa maqi, tshikafhadzo ya mufhe, tshanduko ya kilima, u xeletwa nga mutshatshame wa zwi tshilaho, fhethu hukhethwa na ha vhufa na manwe masia manzhi a vhutshilo kha vhatu vhane vha dzula henefho fhethu." Vho dovha vha vhilaela nga la uri mishumo ine ya nga kha di sikiwa nga MMSEZ i do vha i mishumo ya vhatu vha re na vhuksila ha vhuimo ha ntha na uri samusi vhuksila

---

¹ Vhurifhi vhu bvaho kha Earthlife Africa ho tangedzwa lwa u thoma nga SECU nga la 1 Lambamai 2022. SECU yo aravha honovhu vhurifhi nahone ya ambedzana na Earthlife Africa na vhanwe vhwamei uri i pfesese khwine mbilaelo dzavho. Musi CO yo no nea Earthlife Africa kopi ya MOU, ho farwa dziwe khaseledzo vhukati ha Earthlife Africa na vhanwe vhwamei vha re na mbilaelo, SECU na UNDP Stakeholder Response Mechanism (SRM). Nga la 7 Fulwi 2022, Earthlife Africa yo humbela SECU uri i vusuluswe arali hu tshi khou tevhelwa mulayo.

² Mbilaelo i wanala kha:

https://secu.info.undp.org/sites/g/files/zskgke461/files/sites/registry/secu/SECU_Documents/Earthlife%20Africa%20-%20Complaint76b7303758254798ba2d264759efc003.pdf

³ Mulayo wa Zouni dzo Khetheaho dza Ikonomi wa vhu-16 wa 2014, u wanala kha:

<https://www.gov.za/documents/special-economic-zones-act> (ho dzhenwa nga la 31 Thangule 2023)

⁴ Nga Thungo ya Tshipembe ya MMSEZ, SOC yo nwa thendelo nga vha zwa mupo uri vha bvise zimela zwi re henefho, hu vhe na mvelaphanda siani la themamveledziso (hu dzheniswe phaphi khulwane dza u tshimbidza maqi a matshampungane, maqi a malaŵa, maqi o shumiswaho u kunakisa zwithu, maqi a tshika, maqi o pambuswaho kha lutsinga na maqi a tshika ya vhumagi), u khura bada dza nga ngomu, u tsireledza thundu (u atha daraŵa) bada dza u dzhenela na phaipi dza u tshimbidza maqi. Vhahilaeli vho dovha vha divhadza SECU uri yeneyi thendelo ya vha zwa mupo ndi thero ine ya kha di toliswa nga Khothe Khulwane ya Afurika Tshipembe na uri enea mafhungo ha athu dzudzanywa.

ha vhatu vhane vha dzula heneho vha si na vhutsila vhune ha tōde, a vha nga do fanelea u wana mishumo yo raloho. Vha amba uri mvelelo i si yavhuḍi ya wonoyu mushumo kha vhuendelamashango na vhulimi kha honoho vhupo i nga kha ḍi ita uri zwitshavha zwapo zwi xelexwe nga mishumo.

18. Vhahilaeli na zwitshavha zwavho zwine vha shuma nazwo vho dovha vha t̄ahisa fhungo ḵa uri musi CO i tshi saina MOU na SOC, yo sumbedza uri i tikedza yeneyo thandela, zwenezwo zwa engedza khonadzeo ya uri thandela ya MMSEZ i beve phanda na uri vhahilaeli na zwitshavha zwine vha zwi imela vha do tshinyalelwa nga ndila ine ya sa do dzudzanyea.

Manweledzo a zwine zwa do itea kha mulandu

19. SECU yo dzhenisa mbilaelo nga ḵa 14 Fulwi 2022.⁵ Nga murahu ha zwenezwo, SECU ya vusulusa yeneyo mbilaelo uri i kone u vhona arali i tshi tea u t̄olisiswa. Nga ḵa 14 ḵara 2022, SECU yo dzhia tsheo ya uri yeneyo mbilaelo yo tea nahone ya nea thendelo ya uri hu t̄olisiswe mafhungo o takuswaho kha yeneyo mbilaelo. Tshipikwa tsha t̄hodisiso ndi u wana zwidodombedzwa zwa vhukuma nga u kuvhanganya vhuḵanzi, u dzhia tsheo dzo thewaho kha zwenezwo zwidodombedzwa nahone, arali zwo fanela, u ita themendelo dza ndila ine ha nga itwa ngayo uri mishumo i tikedzwaho ya UNDP i tendelane na Zwilinganyo zwayo zwa Matshilisano na Mupo (Social and Environmental Standards [SES]) na dziḵwe mbekanyamaitele na ndila dzo teaho dza UNDP. Kha enea mafhungo, dziḵwe mbekanyamaitele dzo teaho dzi katela dzine dza amba nga ha tshumisano vhukati ha UNDP na maḵwe mazhendedzi, u katela ane UNDP ya a dzhia e mazhendedzi a sekithara dza phuraivethe.
20. Nga Phando - Luhui 2023, tshigwada tsha SECU tsho dalela Afurika Tshipembe uri tshi ite mishumo i t̄odeaho na u kuvhanganya vhuḵanzi ho fanelaho. Tshenetsho tshigwada tsho dalela dzingu ḵa Musina-Makhado uri tshi ambe na vhahilalei na zwitshavha zwapo zwine vha zwi imela, u katela na tshitshavha tsha Mulambwane na u t̄angana na vhaimele vha SOC na vhaḵe vhatsho, Dzangano ḵa Mveledziso ya Ikonomi ya Limpopo. Tshenetsho tshigwada tsho t̄angana na CO ngei Pretoria. Tsho dovha tsha t̄angana na vhaḍivhi vhapo vha zwimela na zwipuka vha dzingu ḵa Vhembe kha Vundu ḵa Limpopo hune MMSEZ ya wanala hone. Nga murahu ha lwendo lwatsho Afurika Tshipembe, tshigwada tsha SECU tsho fara muḵwe mut̄angano nga vidio na vhaḵwe vhashumi vha CO.
21. Tshigwada tsha SECU tshi tama u livhuha vhatu vhoḵhe vhe vha t̄angana natsho (mutevhe wo fhelelaho wa vhe ha haseledzwa navho wo katelwa kha T̄humetshedzo 1 ya wonoyu muvhigo). Tshi tama u livhuha vhurangaphanda ha vhatu vha Venda vhe vha ḍiḵea tshifhinga tsha u t̄angana na tshenetsho tshigwada na u dzudzanya mit̄angano na zwitshavha, u katela tshitshavha tsha Mulambwane, tshine tsha do kwamea nga MMSEZ. Zwiḵwe hafhu, tshi tama u livhuha Muimele wa Vhadzulapo wa UNDP kha ḵa Afurika Tshipembe na vhashumi vha CO, vhe vha ri nea tshifhinga

---

⁵ <https://secu.info.undp.org/case-file/secu0020>

tshavho nga mafunda na nga vhuthu nahone vha fhindula zwavhuḁi mbudziso dza tshigwada tsha SECU na khumbelo dza u ḁewa mafhungo o engedzeaho.

22. Hoyu muvhigo wo thewa kha mafhungo e tshigwada tsha SECU tsha a kuvhanganya kha miḁangano yavho ye ya farwa nga tshavhukoma na nga vidio na CO, kha lwendo lwavho dzinguni, kha miḁangano yavho ye vha i fara na vhavhilaeli na vhadzulapo vho kwameaho vhane vha vha imela, vhaimele vha SOC na vhaḁwe vhane vha kwamea kha yeneyi thandela na kha ḁhoḁisiso ye vha i ita.
23. Hu na tshithu tshithihi kha yeneyi miḁangano yoḁhe tshine tshigwada tsha SECU tsha vhona uri ndi ya ndeme vhukuma. Zwo vha zwi khagala kha miḁangano yoḁhe ye tshigwada tsha SECU tsha i fara na vhangaphanḁa ha vhatu vha Venḁa na miraḁo ya tshitshavha tsha Mulambwane na vhaḁwe vhatu vha kwameaho uri naho mushumo wa MMSEZ wa u fhaḁa u sa athu thoma, wo no ḁi bveledza mutsiko kha zwitshavha zwi kwameaho. Hu na vhatu vhane vha tikedza yeneyi thandela kha zwitshavha, vhane vha vhona uri hu nga vha na mbuyelo ya zwa ikonomi. U ya nga ndaela ya SECU, tshigwada tsha SECU tsho livhisa ḁhogomelo kha mbilaelo dza vhavhilaeli, vhe vha sumbedza u timatima nga ho dzikaho na u dzhenwa nga nyofho musi vha tshi humbula nga ha ḁḁila ine thandela ya MMSEZ ya ḁo kwama ngayo matshilsano a vhatu na mupo. Zwa ndeme vhukuma ndi uri vho amba uri arali ha itwa wonoyu mushumo wa u fhaḁa, u ḁo tshinya lwa tshoḁhe mavhiḁa manzhi na fhethu hukhethwa fhethu hune wa ḁo itelwa hone. Vho ḁalutshedza uri u ya nga mulayo wavho wa mvelele, enea mavhiḁa na fhethu hukhethwa a zwo ngo tea u pfuluswa. Vho vha vha tshi ofha uri yeneyi mveledziso i ḁo tshinya lwa tshoḁhe tsireledzeo na vhuthihi ha zwitshavha zwavho. Zwitshavha zwenezwi zwo dovha zwa vhilaedziswa nga ḁḁila ine wonoyu mushumo wa ḁo kwama ngayo mupo, sa tsumbo, ḁḁila ine wa ḁo kwama ngayo mavu, mufhe na zwiko zwa maḁi, u ḁo tshinya mutakalo na u ita uri vha sa tsha kona u tshila nga ḁḁila ine ya ita uri vha ḁipfe vho vhofoholowa vhukuma nga lwa mvelele. Vho vha vha tshi timatima arali ngangoho mishumo ine ya ḁo sikwa nga MMSEZ, yo vha i tshi ḁo waniwa nga zwitshavha zwapo nahone vho vha vha tshi vhilaedziswa nga ḁa uri mishumo a i nga ḁo tendelana na ḁḁila ye vha ḁowela u tshila ngayo.

Mbekanyamaitele dzi Shumaho dza UNDP

24. U ya nga Vhulivhisi ha ḁhoḁisiso ya SECU, ndivho ya ḁhoḁisiso ya SECU ndi u wanulusa arali dzangano ḁa UNDP ḁo kundelwa u tevhela mbekanyamaitele na ḁḁila dzi shumaho dza UNDP kha dzenedzo tsheo na nyito dzine dza vha mutheo wa mbilaelo yo fanelaho nahone arali honohu u sa tendelana na mulayo zwo vhaisa kana zwo ḁoḁa u vhaisa vhavhilaeli.
25. Hoyu mulandu u amba nga ha MOU ye ya sainiwa nga UNDP CO na SOC. Nga zwenezwo, mbekanyamaitele na ḁḁila dzine CO ya lavhelelwa u dzi tevhela ndi dzine, tsha u thoma, dza tshimbizana na u sainiwa ha dzi-MOU.
26. Dzangano ḁa UNDP ḁi na themphuleithi mbili dza tsumbo dza dzi-MOU. Inwe ndi ya mazhendedzi a muvhuso ngeno inwe i ya sekithara ya phuraivethe. A hu na

mbekanyamaitele yo livhaho ine ya amba nga ha tshumisano na mazhendedzi a muvhuso. Naho zwo ralo, khethekanyo 1 ya Mbekanyamaitele ya UNDP nga ha Tshumisano⁶ ya Sekithara ya Phuraivethe i amba uri maipfi “mazhendedzi a sekithara ya phuraivethe” a amba “...kha zwiñwe zwazwo.... mabindu a muvhuso.” Nga hu fanaho, Khethekanyo 3 ya Mbekanyamaitele a Thodiso na Tshumisano na Sekithara⁷ ya Phuraivethe i thalutshedza uri maipfi ane a ri sekhara ya phuraivethe a katela mabindu a muvhuso. Yeneyi thalutshedzelo i dovha ya dovhoolwa kha thaluso 1 i re magumoni a siatari ya Tshishumiswa tsha Tsenguluso ya Khombo tsha 2016.⁸

27. Tshigwada tsha thodiso tsha SECU tshi amba uri Mbekanyamaitele kha Thodiso na Tshumisano na Sekithara ya Phuraivethe yo khwiniswa nga Fulwi 2023 nahone yeneyi mbekanyamaitele yo khwiniswaho yo thoma u shuma nga ja 12 Tshimedzi 2023.⁹ Yeneyi mbekanyamaitele yo khwiniswaho yo tshimbizana na Tshishumiswa tsha Tsenguluso ya Khombo¹⁰ tsho khwiniswaho tsha 2023 na Noti ya Vhulivhisi yo khwiniswaho nga ha U Langa Khombo kha Tshumisano na Sekithara ya Phuraivethe. U bva tshee ha khwiniswa mbekanyamaitele, tshishumiswa tsha tsenguluso ya khombo na noti ya vhulivhisi zwo gandiswa nga murahu ha musu CO yo no lugiselela na u dzhenwa kha MOU na SOC, enea mañwalwa o khwiniswaho ha tshimbizani na mbuno ya uri CO yo tevhela mbekanyamaitele dzi shumaho.
28. A hu na jinwalwa ja mbekanyamaitele ya UNDP kana vhulivhisi ha notsi zwine zwa ri vhudza vhashumi nga ho livhaho ndila ine MOU dza tea u shela ngayo mulenzhe kha mushumo wa UNDP. Naho zwo ralo, Thumetshedzo 1 ya Mbekanyamaitele ya Thodiso na Tshumisano na Sekithara ya Phuraivethe¹¹, i katela memomandamu wa pfesano sa tshinwe tshishumiswa tshine tsha nga vhumba tshumisano na sekithara ya phuraivethe.
29. Tshigwada tsha vhuvhili tsha mbekanyamaitele dzine dza shuma kha yeneyi thodiso ndi Zwilinganyo zwa Matshilisano na Mupo zwa UNDP (UNDP Social and Environmental Standards [SES]).¹² SES i na zwipiða zwivhili. Tshipiða tsha u thoma ndi maitele mañanu a mbekanyamushumo ane a shuma kha mishumo yothe ya UNDP ya u ita mbekanyamushumo. Tshipiða tsha vhuvhili ndi Zwilinganyo zwa Nyimele ya Thandela ya vhumalo. Samusi heyi mbilaelo i sa kwami thandela ine ya

---

⁶ <https://secu.info.undp.org/sites/g/files/zskgke461/files/2024-02/2016%20Private%20Sector%20Partnerships%20Policy.pdf>

⁷ <https://secu.info.undp.org/sites/g/files/zskgke461/files/2024-02/2013%20Policy%20on%20DD%20and%20Partnerships%20with%20the%20Private%20Sector.pdf>

⁸ <https://secu.info.undp.org/sites/g/files/zskgke461/files/2024-02/2016%20Due%20Diligence%20and%20Risk%20Assessment%20Tool.pdf>

⁹ <https://popp.undp.org/document/policy-due-diligence-and-partnerships-private-sector> (ho dzhenwa nga ja 15 Lára 2023).

¹⁰ https://view.officeapps.live.com/op/embed.aspx?src=https://popp.undp.org/sites/g/files/zskgke421/files/2023-10/Partnerships_UNDP%20Private%20Sector%20Risk%20Assessment%20Tool%202023_0.docx (ho dzhenwa nga ja 15 Lára 2023).

¹¹ <https://secu.info.undp.org/sites/g/files/zskgke461/files/2024-02/2013%20Policy%20on%20DD%20and%20Partnerships%20with%20the%20Private%20Sector.pdf>

¹² <https://www.undp.org/publications/undp-social-and-environmental-standards>

khou bvella phanda ya UNDP, ndi milayo mitanu fhedzi ya maitele a mbekanyamushumo ine ya shuma kha heyi thodisiso.

Tshipida 2: Mbuno

30. Muvhuso wa Afurika Tshipembe wo khetha Zouni yo Khetheaho ya Ikonomi ya Musina-Makhado (MMSEZ),¹³ ine ya wanala dzinguni la Vhembe kha Vundu la Limpopo, nga 2017. Nga wonoyo nwaha muvhuso wa vundu wa Limpopo wo sika Khamphani ya Muvhuso ya Zouni yo Khetheaho ya Ikonomi ya Musina-Makhado (Musina-Makhado Special Economic Zone State Owned Company [SOC])¹⁴ uri i ingamele na u tshimbidza MMSEZ. SOC ndi khamphani ine ya langwa tshothe nga Dzangano la Mveledziso la Ikonomi ya Limpopo (Limpopo Economic Development Agency [LEDA]), dzangano la muvhuso line la ingamelwa nga Muhasho wa Limpopo wa Mveledziso ya Ikonomi, Mupo na Vhuendelamashango. SOC i na vhumuthu hayo ha lwa mulayo, tshigwada tsha vhalanguli, na zwitatamennde zwa masheleni zwo tolwaho.
31. U ya nga webusaithi ya MMSEZ, MMSEZ i tuda u "tavhanyisa nyaluwo ya ikonomi, mveledziso na u sika mishumo ngei Limpopo nga u tutuwedza ndowetshumo, u tikedza nyengedzeo ya mbambadzo na vhubindudzi, u tikedza mveledziso ya mabindu ane a sa do nyetha na u khwathisedza mvelaphanda ya themamveledziso".¹⁵ Webusaithi ya MMSEZ i talutshedza uri musi yenyi thandela i tshi vho shuma nga vhudalo, i do vha na Smart City (u katela na mavhengele, fhethu ha mabindu, fhethu ha vhudzulo, fhethu ha dziofisi na maitele a zwiendedzi zwa vhumuthumunzhi); tshigwada tsha tuda zwishumiswa zwa vhulimi; tshitenwa tsha zwibveledzwa zwo dowealeho na zwi leluwaho (u katela na zwifhafo zwine zwa beveledza zwishumiswa na zwibveledzwa zwa khemikhala dza vhulimi na dza petirolo); tshitenwa tsha u beveledza mudagasi (u katela na phanele dza duvha, zwipelupelu zwa muya na sele dza mapfura a maqi); tshitenwa tsha minerala (u katela na limaga la tsimbi, limaga la ferrochrome, limaga la chrome na lime, phosphate na khemikhala); na tshitenwa tsha vhuendedzi.¹⁶ Hu anganyelwa uri zwi do kunga vhubindudzi ha nda na u sika mishumo i tudaho u vha 21 000. Hu lavhelelwa uri zwi do la masheleni a tudaho u vha bilioni dza R150 (bilioni dza US\$7,6).¹⁷
32. Nga 2021, SOC yo ambedzana na CO. Yo vha i tshi tuda u tolisisa arali zwi tshi nga konadzea uri CO i i thuse u sedzana na manwe mafhungo a matshilisano na mupo ane a tshimbidzana na MMSEZ. SOC, yo talutshedza SECU uri yo vha yo sedzana na khaedu kha vhushaka hayo na zwitshavha zwine zwa nga kwamea nga MMSEZ na uri yo humbula uri i nga vhuyelwa nga tshenzhelo ya UNDP musi i tshi ambedzana na zwitshavha nga ha ndila ine thandela khulwane dza nga kwama ngayo matshilisano na mupo. Yo dovha ya talutshedza uri SECU uri yo vha yo humbula uri CO i nga thusa

---

¹³ https://www.gov.za/sites/default/files/gcis_document/201712/41287gon1324.pdf

¹⁵ https://mmsez.co.za/?page_id=853

¹⁶ https://mmsez.co.za/?page_id=3625#

¹⁷ Mutengo maragani ndi US\$1=ZAR19,68 (thengiselo nga la 29 Shundunthule 2023)

u leludza nyambedzano vhukati SOC na zwitshavha zwapo nga ha MMSEZ.¹⁸ U ya nga mavhonele a CO,¹⁹ u shumisana hayo na SOC malugana na MOU zwo tšutšuwedzwa nga u pfesesa hayo uri MMSEZ ndi tshibuli “tsha u sedzana na khaedu tharu dzine dza vha vhushai, u shayea ha mushumo na ndinganyiso, zwine zwa tshimbizana na Pulane ya Mveledziso ya Lushaka (National Development Plan [NDP])” na zwithu zwine zwa ḁa u thoma kha vhurangaphanda.

33. Kha hafu ya vuvhili ya 2021, vhaofisiri vha CO na SOC vho fara miṅangano miṅanu vha tshi khou haseledza nga ha u thusa SOC siani ḁa zwa thekiniki. Musi ho farwa yeneyi miṅangano, CO yo pfa uri SOC i ḁo sedzana na khaedu kha vhushaka hayo na zwitshavha zwine zwa ḁo kwamea nga MMSEZ na zwigwada zwa zwitshavha, zwi ngaho vhavhilaeli, zwe zwa shuma na zwenezwi zwitshavha. Naho zwo ralo, CO yo pfa nga ha maṅwe mafhungo e a vha a tshi khou vhang a khaedu mus i MOU wo no sainiwa na SOC. Sa tsumbo, yo sala i tshi pfa uri hu na mavhiḁa na fhethu hukhethwa kha mavu o ḁewaho MMSEZ nga Phando 2023.²⁰
34. Nga murahu ha miṅangano miṅanu, zwenezwo zwigwada zwivhili zwo tenda u saina MOU une wa ṅalutshedza ḁila ine CO ya ḁo thusa ngayo SOC. CO yo dzhia tsheo yo khakheaho nga u shumisa themphuleithi ya UNDP u itela MOU na zhendedzi ḁa muvhuso ḁṅhani ha themphuleithi ya MOU u itela sekithara ya phuraivethe mus i tshi lugiselela MOU na SOC. Yo thea yeneyi tsheo kha mbuno ya uri SOC yo vha i tshi langwa tshoṅhe nga zhendedzi ḁa muvhuso.²¹
35. Sa tshipiḁa tsha ndugiselelo dzayo u itela u saina MOU, CO yo lugiselela pulane na mugaganyagwama wa u kuvhanganya masheleni u itela arali zwa nga itea uri CO na SOC vha tendelane u shumisa fhethu ha tshumisano ho tevhekanyiswaho kha MOU. Yeneyo pulane yo ṅalutshedza mishumo ine tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe tsha vha na vhuḁifhinduleli ha u i hwala.²² SECU a i athu wana vhuṅanzi vhune ha sumbedza uri zwenezwi zwigwada zwo vhuya zwa ita zwi re kha yeneyo pulane. Nga ḁa 18 ṅhafamuhwe 2022, CO na SOC yo ḁivhadza uri vho saina MOU.²³ ḁivhadzo ya UNDP yo itwaho kha garannda ine ya ḁivhadza MOU yo sumbedza uri²⁴:

“Zwithu zwihulwane zwine ha livhiswa ṅhogomelo khazwo kha heyi tshumisano zwi ḁo katela u ṅalulwa na u lingedzwa ha zwipiringululi zwa fulufulu ḁi swikeleleaho na ḁo kunaho, u thivhela u fheliswa ha maḁaka na u khwinisa ḁivho nga ha maitele avhuḁi a mupo. Tshumisano i ḁo dovha ya livhisa ṅhogomelo khulwane kha u tikedza mabindu ane a kha ḁi tou bva u

¹⁸ Maipfi a CEO wa SOC kha tshigwada tsha ṅhoḁisiso tsha SECU kha muṅangano ngei Musina nga ḁa 1 Luhuhi 2023.

¹⁹ Samusi zwo ḁivhadza SECU kha vhurifhi ha ḁa 27 Fulwana 2023.

²⁰ Maipfi o ambiwaho nga muofisiri wa UNDP kha muṅangano na tshigwada tsha ṅhoḁisiso tsha SECU nga ḁa 31 Phando 2023 ngei Pretoria.

²¹ Statement made by UNDP official in meeting with SECU investigation team on 31 January 2023 in Pretoria.

²² CO yo amba na SECU nga imeili ya ḁa 27 Fulwana 2023 uri “zwithu zwo dzudzanywaho na mishumo ya ṅwaha muṅwe na muṅwe zwi ḁo thusa MMSEZ uri i sedzane na mafhungo a matshilisano na mupo na u khwaṅhisa zwitshavha zwapo uri zwi shumise zwibuli zwine zwa zwa nga bveledzwa nga thandela.”

²³ <https://www.undp.org/south-africa/press-releases/undp-and-mmsez-sign-memorandum-understanding-achieving-sustainable-development> (ho dzhenwa nga ḁa 19 Fulwi 2023)

²⁴ Ibid.

thomiwa na mveledziso ya vhutsila hune ha vha na MMSEZ. Tsha ndeme vhukuma ndi uri yeneyi tshumisano i do tikedza mveledziso na u tũtũwedza mishumo ya MMSEZ i ngaho smart city ine ya khou da, ine ya do shumisa vhutsila vhu re hone, vhukoni na zwishumiswa u itela u vhuwedza vhatu vhapo.”

36. Zwo thewa kha MOU yo sainiwaho na CO, SOC i talula UNDP kha webusaithi yayo sa liñwe dzangano la “vhashumisani vhalo vha ndeme ... vha kha mañwe mashango...”²⁵ Zwi re zwone ndi uri nga la 31 Phando 2024, UNDP ndi lone zhendedzi li lothe lo tũtũwedzwaho sa mushumisani kha webusaithi ya SOC.
37. Vhukati ha la 29 Thafamuhwe na la 1 Lambamai 2022, Earthlife Africa na vhañwe vhakwamei vhe vha vhona khandiso ya enea mafhungo vho ya kha SECU na kha dziñwe yuniti dza mabindu dza UNDP vha humbela u vhona kopi ya MOU. CO yo ñea vhenevha vhakwamei MOU. Nga la 20 Shundunthule 2022, CO yo fara muřangano na vhañwe vha vhenevha vhakwamei u itela u haseledza nga ha mbilaelo dzavho nga ha MOU.
38. Nga la 4 Fulwana 2022, Vhavhilaeli, kathihi na vhañwe vhakwamei vhanzhi vha re na dzangalelo, vho gandisa Vhurifhi ha Vhomuthumunzhi²⁶ he ha sasaladza u sainiwa ha MOU na SOC. Honovhu vhurifhi ho gandiswa SECU i sa athu ñea thendelo uri yeneyi mbilaelo i tolisiswe. Vhurifhi ha Vhomuthumunzhi vhu dovha ha sasaladza SECU nge ya kundelwa u tolisisa yeneyi mbilaelo. Dzangano la UNDP CO lo fhindula Vhurifhi ha Vhomuthumunzhi nga la 13 Fulwana 2022.²⁷ Kha miñwedzi mivhili ye ya tevhele, vhañwe vhaimele vha madzangano a tshitshavha vho gandisa thero kha gurannda vha sasaladza mushumo une UNDP ya khou u ita kha thandela ya MMSEZ nahone CO ya gandisa phindulo kha yeneyo khandiso, ya talutshedza zwiitisi zwayo zwa u tikedza yeneyo thandela.²⁸ Kha yeneyi thero, CO yo talutshedza uri MOU “i ita uri UNDP i tũtũwedze masia a tshumisano o bulwaho kha memorandumu na u tikedza MMSEZ kha pfanelo dzo doveleaho dza vhatu na dza mupo. Nga kha dzenedzi thendelano ri khou shumisana na madzangano a tshitshavha, vhadzulapo, vha zwa vhuhashi na vhañwe vhakwamei u kwhařhisedza uri MMSEZ a i sii muthu murahu kha mbuyelo dza mveledziso ya matshilisano na ikonomi, uri a i tshinyi mupo nahone i vhea tsumbo kha vhumatshelo ha mveledziso ya SEZ dzi fanaho.²⁹ There Ho dovha ha farwa khaseledzo nga ha muñwe muřangano vhukati ha CO na vhañwe vhakwamei, fhedzi a ho ngo tsha farwa muñwe muřangano.

Tshipida 3: Mafhungo o Tolisiswaho na Mawanwa

²⁵ https://mmsez.co.za/?page_id=3804 (ho dzhenwa nga la 15 Lara 2023)

²⁶ I wanala kha: <https://naturaljustice.org/wp-content/uploads/2022/07/Open-Letter-to-UNDP-regarding-MoU-with-MMSEZ-4-July-2022.pdf>.

²⁷ I wanala kha: <https://www.undp.org/south-africa/press-releases/response-open-letter-concerning-undp-and-mmsez-memorandum-understanding>.

²⁸ <https://mg.co.za/tag/musina-makhado-special-economic-zone-2/>

²⁹ <https://mg.co.za/thought-leader/opinion/2022-08-24-undp-supports-special-economic-zones-to-drive-sustainable-development/>

39. Tsha u thoma, u ya nga Vhulivhisi ha Ṭhoḍisiso ya SECU, ndivho ya ṭhoḍisiso ya SECU ndi u wanulusa arali dzangano la UNDP lo kundelwa u tevhela mbekanyamaitele na ndila dzi shumaho dza UNDP kha dzenedzo tsheo na nyito dzine dza vha mutheo wa mbilaelo yo fanelaho. Tsha vhuvhili, arali zwi tshi shuma, ṭhoḍisiso i do wanulusa arali zwiito zwa u sa tevhela mulayo zwo huvhadza kana shushedza u huvhadza vhavhilaeli.
40. Ndi zwa ndeme u ombedzela uri hezwi zwi amba uri tshigwada tsha ṭhoḍisiso tsha SECU tshi kwamea fhedzi nga u vhona arali CO yo tevhela mbekanyamaitele na ndila dzoṭhe dzi shumaho dza UNDP musi i tshi lugiselela na u dzhia tsheo ya u dzhena kha MOU na SOC. A tsho ngo tea u ṭolisisa – nahone vhukuma a tsho ngo - ṭolisisa kana u sengulusa zwiito zwa SOC, ndeme ya thandela ya MMSEZ kana tsheo dza muvhuso wa Limpopo kana dza muvhuso wa Afurika Tshipembe malugana na MMSEZ. Nga zwenezwo, muvhigo uyu a u nei mawanwa kana maambiwa nga ha khonadzeo kana lutamo lwa MMSEZ, tsheo na maga a SOC kana a LEDA kana dzangano naho li lifhio la muvhuso wa dzingu kana wa lushaka. Hafhu a tshi nei mawanwa nga ha ndeme kana u tea ha tsenguluso dzo fhamba-fhambanaho dzo itwaho malugana na MMSEZ. Musi muvhigo u tshi haseledza MMSEZ, ndi u itela u vhona khombo ine thandela ya nga vha nayo na u vhona ṭhoḍisiso ye CO ya vha yo tea u i ita u tevhelela mbekanyamaitele dzi shumaho dza UNDP na u ita ṭhoḍisiso, arali zwi tshi ṭodea, malugana na uri CO yo tevhela kana a yo ngo tevhela mbekanyamaitele dzi shumaho dza UNDP, yo vhaisa kana yo ṭoda u vhaisa vhavhilaeli.
41. Ṭhoḍisiso ya tshigwada tsha SECU yo vha yo livhisa ṭhogomelo kha u ṭolisisa thaidzo ṭhanu. Inwe na inwe ya dzenedzo thaidzo na mawanwa a tshigwada tsha SECU nga ha thaidzo inwe na inwe zwo haseledzwa afho fhasi.

Thaidzo 1: Naa dzangano la UNDP lo shumisa themphuleithi yo teaho ya MOU musi li tshi lugiselela MOU na SOC nahone ndi ngani zwi zwa ndeme uri CO i shumise themphuleithi ya MOU kha zhendedzi la muvhuso nthani ha ya zhendedzi la tshiteñwa tsha phuraivethe?

42. Khethekanyo 1 ya Mbekanyamaitele ya UNDP nga ha Tshumisano ya Sekithara ya Phuraivethe i amba uri maipfi “mzhendedzi a sekithara ya phuraivethe” a amba “...kha zwiñwe zwazwo.... mabindu a muvhuso.”³⁰ Nga hu fanaho, Khethekanyo 3 ya Mbekanyamaitele a Ṭhoḍisiso na Tshumisano na Sekithara dza Phuraivethe³¹ i ṭalutshedza uri maipfi ane a ri sekithara ya Phuraivethe a katela mabindu a muvhuso. Yeneyi ṭhalutshedzelo i dovha ya dovhololwa kha ṭhaluso 1 i re magumoni a siaṭari ya Tshishumiswa tsha Tsenguluso ya Khombo tsha 2017.³²

30

https://popp.undp.org/_layouts/15/WopiFrame.aspx?sourcedoc=/UNDP_POPP_DOCUMENT_LIBRARY/Public/Partnerships_Private%20Sector%20Partnerships.docx&action=default

31

https://popp.undp.org/_layouts/15/WopiFrame.aspx?sourcedoc=/UNDP_POPP_DOCUMENT_LIBRARY/BER_A_Partnerships_UNDP%20private%20sector%20due%20diligence%20policy%202013_FINAL.docx&action=default

32

https://info.undp.org/docs/pdc/Documents/HND/00122642_Due%20Diligence%20and%20Risk%20Assessment%20DT%20Global%20112020.pdf

43. Luambo lwo shumiswa kha dzenedzi mbekanyamaitele lu khagala nahone lu a pfala: mabindu a muvhuso a tea u dzhiwa sa mazhendzi a sekithara dza phuraivethe musi hu tshi hu tshi khou t̄olisiswa u vhona arali a tshi nga shumisana na UNDP. Tsheo ya u dzhia mabindu a muvhuso sa mazhendzi a sekithara dza phuraivethe u itela yeneyi ndivho ndi nga n̄wambo wa uri dzangano la UNDP li nga vha khomboni ya u sa vha na dzina lavhuḁi tshifhinga tshiḁwe na tshiḁwe musi li tshi ita tshumisano na bindu line la ita mishumo i re na masiandoitwa mahulwane siani la matshilisano na/kana mupo, hu sa londwi vhuḁe ha lenelo bindu. Khombo i bveledzwa nga mushumo hu si tshivhumbeo tsha vhuḁe ha bindu. Nga zwenezwo, bindu la muvhuso line la ita mishumo ine ya nga vha na masiandoitwa mahulwane siani la matshilisano na/kana mupo li nga vha tshiko tsha u tshinya dzina la UNDP u fana na zhendedzi la sekithara ya phuraivethe.
44. SOC ndi bindu la muvhuso lo diimisaho nga lothe, fhedzi line la langwa tshothe nga Dzangano la Mveledziso ya Ikonomi ya Limpopo.³³ Li na vhumuthu hayo ha lwa mulayo ho diimisaho, tshigwada tsha vhalanguli, vhukoni ha u saina na u ita thendelano nahone li na zwitamennde zwa masheleni zwo t̄olwaho. Ndivho ya leneli dzangano ndi u vha na fhethu ho khetheaho ha ikonomi hune vhadzulapo vhayo vha do ita mishumo ine ya nga vha masiandoitwa mahulwane kha matshilisano na mupo.
45. Hu na phambano mbili dza ndeme vhukati ha themphuleithi mbili dza MOU. Phambano ya u thoma i wanala kha atikili IV ya dzenedzo themphuleithi mbili. Atikili IV kha themphuleithi ya MOU ya tshumisano na mazhendedzi a muvhuso i amba nga ha u vhonala hune ha tshimbizana na MOU. Themphuleithi a i na hune ya amba nga ha vhuphadaladzi, u shumiswa ha tshigathalu tsha UNDP kana khombo ine ya nga tshinya dzina lavhuḁi la bindu. Kha linwe sia, Atikili IV kha themphuleithi ya sekithara ya phuraivethe i amba nga ha mafhungo a vhuphadaladzi ane a tshimbizana na vhushaka vhukati ha madzangano na MOU. I amba nga ha u tsireledza bvumo nga u vhea dzinwe thodea dza vhuphadaladzi dzi tshimbizana na vhushaka na zhendedzi la sekithara ya phuraivethe, u katela na u shumiswa ha tshigathalu tsha UNDP.
46. Ndeme ya phambano kha nzudzanyo mbili dza Atikili IV i nga vhonwa nga mbuno ya uri SOC i t̄ana logo ya UNDP kha webusaithi yayo kha siaḁari line la amba nga ha maano a tshumisano. Nḁha ha logo hu na mazhendedzi a rathi ane ya a tevhekanyisa sa vhashumisani, SOC i ri "mveledziso ya MMSEZ i itwa uri i konadzee nga mabindu apo na a lushaka ane a t̄atisana, ane a tikedzwa nga tshumisano na thikhedzano na vhakwamei vhahulwane vhapo, vha lushaka na vha kha maḁwe mashango."³⁴ Zhendedzi lithihi fhedzi line la t̄utuwedzwa sa mushumisani muhulwane wa kha maḁwe mashango kha webusaithi ndi UNDP. Naho CO yo divhadza SECU uri SOC a yo ngo humbela thendelo kha CO ya u t̄ana logo ya UNDP na uri CO i do dzudzanya eneo

³³ https://mmsez.co.za/?page_id=853 (ho dzhenwa nga 19 Fulwi 2023)

³⁴ https://mmsez.co.za/?page_id=3804 (ho dzhenwa nga la 19 Fulwi 2023)

mafhungo na SOC, u bva nga la 31 Phando 2024, logo ya UNDP i tshee hone kha webusaithi ya MMSEZ.³⁵

47. Arali CO yo vha yo shumisa themphuleithi ya sekithara ya phuraivethe, Atikili IV yo vha i tshi do vha yo zwi talutshedza uri u ita MOU na SOC zwi do ita uri SOC i shumise tshigaṭhalu tsha UNDP sa tshipiḁa tsha vhuḁidini hayo ha u sumbedza u tikedza MMSEZ nahone zwenezwo zwi nga ita uri dzangano li vhe khomboni ya u sa vha na dzina lavhuḁi. Hezwi zwo vha zwi tshi do vha zwo tuṭuwedza leneli dzangano uri li vhudzise arali SOC yo vha yo livha u shumisa tshigaṭhalu tsha dzangano la UNDP na ndila ine ya do tshi shumisa ngatsho, arali i tshi do ita nga u ralo. Lo vha li tshi do vha lo sumbedza CO uri lo vha lo tea u vha lo ita vhuḁidini ha u pfesesa mifuda ya mishumo ye dzangano la MMSEZ la vha lo dzudzanya u i ita na u vhona arali yeneyi mishumo i tshi nga tshinya dzina la UNDP, arali UNDP ya dikonanya khagala na MMSEZ.
48. Phambano ya vhuvhili vhukati ha themphuleithi mbili i wanala kha atikili VI dzayo. Atikili VI kha themphuleithi dza muvhuso i amba nga ha ndivhadzo. I amba uri "Ndivhadzo kana khumbelo naho i ifhio ine ya toḁea kana ine ya tendelwa uri i newe kana u itwe u ya nga yeneyi MOU i tea u tou nwalwa fhasi." Kha themphuleithi i re na sekithara ya phuraivethe, enea mafhungo o haseledzwa kha Atikili VII.
49. Atikili VI kha themphuleithi ine ya haseledza nga ha sekithara ya phuraivethe i amba nga ha vhuimeli na themendelo zwine CO ya tea u zwi toḁa kha dzangano line ya shumisana na lo. Zwiuhuluhulu, Atikili VI.2 i amba uri "Mushumisani u amba uri ha sheli mulenzhe kha mushumo naho u ufhio une wa nga lwisana kana une wa nga vha na masiandoitwa a si avhuḁi kana mavhi kha nyimele ya UNDP, u sa dzhia sia, mihumbulo na ndivho kana tshirunzi na bvumo". I vvela phanda u toḁa uri mushumisani a "divhadze UNDP nga u tavhanya nga ha tshiitea kana nyimele naho i ifhio ine ya nga kwama Mushumisani, ine ya nga vha na bvumo li si lavhuḁi kana u tshinya UNDP, u katela na thoḁisiso kana maitete a lwa mulayo".
50. Nga manwe maipfi, heyi ndugiselelo yo vha i tshi do toḁa uri CO i vhudzise SOC u khwaṭhisedza uri mishumo yayo i nga si tshinye bvumo la UNDP. Hezwi zwi a pfala ngauri thandela ine ya kwama mishumo i ngaho u thathuvha minerala, u bveledza dzikhemikhala, u tuḁa zwishumiswa zwa vhuilimi na vhuendedzi i nga vha na masiandoitwa mahulwane a si avhuḁi na a re na khombo kha matshiliso na vhuendedzi. Zwiṅwe hafhu, arali ha vha na eneo masiandoitwa nahone a sa langwe nga ndila yo teaho, a nga tshinya bvumo la UNDP. Nga zwenezwo, arali SOC yo vha yo humbelwa u vha na vhuimeli ho edanaho vhune ha toḁea kha themphuleithi ya MOU na sekithara ya phuraivethe, yo vha yo tea u vha yo divhadza CO uri i tea u ita thoḁisiso yo dzikaho i sa athu saina MOU.

Mawanwa

---

³⁵ https://mmsez.co.za/?page_id=3804 (ho dzhenwa nga la 15 Lara 2023)

51. Luambo kha mbekanyamaitele dzi shumaho dza UNDP, ndi uri Mbekanyamaitele ya UNDP malugana na Tshumisano dza Sekithara ya Phuraivethe na Mbekanyamaitele malugana na Tshumisano na Sekithara ya Phuraivethe, lu khagala nahone lu a pfala: mabindu a muvhuso a tea u dzhiwa sa mazhendedzi a sekithara dza phuraivethe musu hu tshi khou tshiliswa u vhona arali a tshi nga shumisana na UNDP. Hezwi zwi amba uri CO yo vha yo tea u vha yo shumisa themphuleithi ya MOU na zhendedzi la sekithara ya phuraivethe musu i tshi lugiselela na u saina MOU na SOC. Mbuno ya uri CO yo shumisa themphuleithi ya MOU na dzangano la muvhuso nthani ha themphuleithi ya MOU na zhendedzi la sekithara ya phuraivethe, zwi dzhiwa zwi nyito ya u sa tevhela mbekanyamaitele dzi shumaho dza UNDP. Tsheo ya CO ya u shumisa themphuleithi ya tshumisano na mazhendedzi a muvhuso nthani ha themphuleithi ya tshumisano na sekithara ya phuraivethe zwo vha na masiandoitwa a ndeme. Hezwi zwo amba uri CO a yo ngo tshoda vhuimeli u bva kha SOC nahone nga nzwambo wa zwenezwo, a yo ngo vhudzwa nga vhudalo nga ha khombo dzine dza nga vha hone kha bvumo la UNDP u ya nga u konana na SOC na MMSEZ.

Thaidzo 2: Naa CO yo vha i tshi tea u ita tshodiso nga fhasi ha Mbekanyamaitele malugana na Tshumisano na Sekithara ya Phuraivethe na tshishumiswa tsha tsenguluso ya khombo tshi tshimbidzanaho nazwo i sa athu saina MOU?

52. Samusi zwo bulwa afho nthu, SOC ndi zhendedzi la sekithara ya phuraivethe li re nga fhasi ha Mbekanyamaitele ya UNDP malugana na Tshumisano ya Sekithara ya Phuraivethe na Mbekanyamaitele malugana na Tshumisano na Sekithara ya Phuraivethe.

53. Mbekanyamaitele ya UNDP nga ha Tshumisano na Sekithara ya Phuraivethe i zwi bvisela khagala uri MOU ndi tshishumiswa tsha u vhumba tshumisano na zhendedzi la sekithara ya phuraivethe.³⁶ Yeneyo mbekanyamaitele i zwi bvisela khagala uri arali mushumisani ane a nga vha hone wa sekithara ya phuraivethe a ya kha UNDP uri a thome tshumisano, ndi zwa ndeme uri UNDP i ite tshodiso nga u tshavhanya nga hune zwa konadzea ngaho musu enea maitele a tshi kha di tou bva u thoma (Khethekanyo 4.1) nahone yeneyo tshodiso i tea u thewa kha Tshumisano ya Sekithara ya Phuraivethe ya Tshishumiswa tsha Tsenguluso ya Khombo ya UNDP na vhulivhisi vhune ha tshimbidzana nayo (Khethekanyo 4.3)³⁷ Mbekanyamaitele i dovha ya ombedzela uri u itela uri zwithu zwi vhe khagala na u langa zwithu zwine zwa nga lavhelelwa, ndi zwa ndeme uri UNDP i zwi bvisela khagala kha ane a nga vha mushumisani, musu khaseledzo dzi tshi kha di tou bva u thoma, uri UNDP i ita tshodiso kha vshumisani vhayo vha sekithara ya phuraivethe nahone i nga si didzhenise kha tshumisano yeneyo tshodiso i sa athu tshaphudzwa (khethekanyo 4:1).

³⁶ <https://secu.info.undp.org/sites/g/files/zskgke461/files/2024-02/2013%20Policy%20on%20DD%20and%20Partnerships%20with%20the%20Private%20Sector.pdf>

³⁷ <https://secu.info.undp.org/sites/g/files/zskgke461/files/2024-02/2016%20Due%20Diligence%20and%20Risk%20Assessment%20Tool.pdf>

54. Mbekanyamaitele malugana na Ṭhoḍisiso na Tshumisano na Sekithara ya Phuraivethe³⁸ na tshishumiswa tsha tsenguluso ya khombo tshi tshimbidzanaho nazwo i zwi bvisela khagala uri thandela dzine tsha kwama malasha na dziṅwe minerala ndi thandela dzi re na khombo khulwane dzine dza ṭoḍa ṭhoḍisiso ya vhuronwane CO i sa athu dzhena kha vhushaka ha mufuda naho u ufhio na vhalambedzi vha thandela dzo raloho.
55. Tshishumiswa tsha tsenguluso ya khombo³⁹ tshi ṭalutshedza maga ane UNDP ya tea u a tevhela musi i tshi ita ṭhoḍisiso. Liga la u thoma kha enea maitete ndi u sengulusa arali mushumisani ane a nga vha hone a tshi tea u landulwa nga nṭhani ha thivhelo dzo vhewaho kha tshishumiswa. Dzenedzi thivhelo dzi katela uri mushumisani ane a nga vha hone a nga kha ḍi vha o shela mulenzhe kha u kandekanya pfanelo dza vhatu. Nga ṅwambo wa mvelaphanda ye ya itwa u swika zwino kha MMSEZ, a zwi vhonali uri SOC i ḍo vha yo shela mulenzhe kha u kandekanywa naho hu hufhio ha pfanelo dza vhatu nga tshifhinga tse CO ya vha i tshi ḍo vha yo ṭhaphudza tsenguluso ya khombo. Naho zwo ralo, zwi tea u ṭhogomelwa uri u huvhala hune ha humbulelwa uri ho vha hone u ya nga vhavhilaeli, hu katela u kundelwa u ambedzana na vhatu, u tshinywa ha fhethu hukhethwa na mavhida a vhomakhulukuku, u sa tendelwa u dzhena fhethu hu re na maḍi na u hanelwa u ṅewa mavu a vhadzhenisi vha khumbelo. Arali zwithu zwo ambiwaho zwa nga itwa, zwi nga kha ḍi ita uri hu kandekanywe pfanelo dza vhatu.
56. Liga la vuvhili kha enea maitete ndi uri vhaofisiri vha UNDP vha ite ṭhoḍisiso nga ha khakhathi dzine dza nga tshimbidzana na yeneyi tshumisano. Tshishumiswa tsha Tsenguluso ya Khombo tshi livhisa vhaofisiri vha UNDP nga ha u ita yeneyi ṭhoḍisiso, vha amba uri khakhathi na u sa vha na dzina lavhuḍi zwi nga kha ḍi vha zwi tshi tshimbidzana na masiandoitwa kha zwithu zwine zwa kwama vhutshilo ha vhatu, u shela mulenzhe ha vhadzulapo, vhatu vha henefho, tshikafhadzo (u katela na tshanduko ya kilima), na ṅḍila ine zwipuka na zwimela zwa kwamea ngayo na mupo. Tshishumiswa tsha Tsenguluso ya Khombo tshi livhisa vhashumi vha UNDP uri vha ṭhogomele arali mazhendedzi apo kana mazhendedzi a kha maṅwe mashango a na zwine a zwi sasaladza, arali vhuhashi kana zwiledzi zwa vhudavhidzani zwi na zwine zwa zwi sasaladza kana arali hu na milandu lwa mulayo i tshimbidzanaho na enea mafhungo, na vhuṭanzi vhune ha tikedza enea mafhungo. Dzenedzi mbudziro kha Tshishumiswa tsha Tsenguluso ya Khombo, khathihi na tsumbo dzo ṅewaho kha vhuṅwe vhulivhisi ho engedzeaho ha dzangano, dzi livhisa vhaofisiri vha UNDP uri vha ṭhogomele nga vhuronwane ṅḍila ine mishumo ya muthu ane a nga vha muthusi ya nga kwama ngayo vhatu na mupo vha sa athu shumisana nae. Samusi zwo sumbedzwa afho nṭha, hu na mafhungo manzhi ane a sumbedza uri MMSEZ i nga vha na masiandoitwa a si avhuḍi kha vhatu na mupo nahone SOC yo no ḍi vha na vhushaka vhu si havhuḍi na vhavhilaeli kathihi na zwitshavha zwapo.

³⁸ <https://secu.info.undp.org/sites/g/files/zskgke461/files/2024-02/2013%20Policy%20on%20DD%20and%20Partnerships%20with%20the%20Private%20Sector.pdf>

³⁹ <https://secu.info.undp.org/sites/g/files/zskgke461/files/2024-02/2016%20Due%20Diligence%20and%20Risk%20Assessment%20Tool.pdf>

57. Tsha u fhedza, u ya nga mbekanyamaitele dzi shumaho dza UNDP, CO yo vha yo fanela u vha yo isa tsheo ya tshumisano ofisini khulwane dza UNDP (UNDP HQ) i sa athu dzhena kha ndugiselelo dzo raloho arali ho vha hu na vhuṭanzi ha uri thivhelo yo vha yo shumiswa. Zwiṅwe zwiṅwe zwa nga vha zwo itwa ndi uri CO yo vha yo tea u vha yo kwamana na UNDP HQ malugana na uri ndi nnyi kha dzangano la UNDP ane a tea u ita tsheo ya tshumisano arali ho vha hu na vhuṭanzi kana hu si na vhungoho ha khakhathi nthihi kana u fhira dzine dza tshimbidzana na tshumisano ine ya nga vha hone.
58. Dzenedzi ṭhōḍea ndi dza ndeme nga uri dzi tsireledza dzangano la UNDP uri li sa vhumbe vhushaka, hu sa londwi nyimele, na zhendedzi line la ita mishumo ine ya vha na khombo li sa divhi nga vhuḍalo khombo dzine wonoyo mushumo wa nga vha nadzo kha dzangano.

Mawanwa

59. CO yo vha yo tea u ita ṭhōḍisiso nga fhasi ha Mbekanyamaitele malugana na ṭhōḍisiso na Tshumisano na Sekithara ya Phuraivethe na tshishumiswa tsha tsenguluso ya khombo tshi tshimbidzanaho nazwo i sa athu saina MOU na SOC. U ya nga dzenedzi mbekanyamaitele, CO yo vha yo tea u vha yo ṭolisisa mufuda wa mishumo ine ya itwa nga MMSEZ sa ine ya vha na khombo ine ya ṭōḍa uri hu ṭhaphudzwe maga oṭhe a ṭhōḍisiso o ambiwaho kha Tshishumiswa tsha UNDP tsha Tsenguluso ya Khombo ya Tshumisano ya Sekithara ya Phuraivethe. Hafhu zwi vhone uri CO yo vha i songo zwi ṭhogomela uri Tshishumiswa tsha Tsenguluso ya Khombo tsha vha tshi tshi shuma nga tshenetsho tshifhinga tsho ṭōḍa uri tsheo ya tshumisano i pfukiselwe kha UNDP HQ malugana na uri ndi nnyi kha dzangano la UNDP ane a tea u ita tsheo ya tshumisano arali hu na vhuṭanzi kana hu si na vhungoho ha khakhathi nthihi kana u fhira dzine dza tshimbidzana na tshumisano ine ya nga vha hone.
60. Honohu u kundelwa hu sumbedza uri CO a i tevheli mbekanyamaitele dza UNDP.

Thaidzo 3: U saina ha CO liṅwalwa la MOU zwi ḍo vha na masiandoitwa afhio siani la kushumele na bvumo?

61. CO i ima kha la uri MOU ndi tshitatamende tsha ndivho tshi sa vhofhi tsha ṭhōḍisiso ya zwigwada, khamusi tsho itelwaho u isa phanda vhushaka ha ndeme kha enea madzangano mavhili. Nga murahu tshi nga kha di aluwa tsha vha vhushaka ho dzikaho na vhu vhofhaho vhune sia liṅwe na liṅwe la vha na vhuḍifhinduleli vhune ha tea u tevhelwa. Naho zwo ralo, hezwi a zwo ngo tou ralo. CO yo sumbedza uri vhunzhi ha MOU dzine dza sainiwa a dzi pfuki luṭa lwa MOU.⁴⁰
62. CO i dovha ya amba uri u sainiwa ha MOU ndi mahala kha UNDP nga ṅwambo wa zwiitisi zwiivhili. Tsha u thoma, i amba uri hezwi zwi itiswa nga mbuno ya uri dzangano la UNDP li na dzithempuleithi dza dzi-MOU dzine ofisi dza shango dza

⁴⁰ Maipfi o ambiwaho nga muofisiri wa UNDP kha muṭangano na tshigwada tsha ṭhōḍisiso tsha SECU nga la 31 Phando 2023 ngei Pretoria.

lavhelelwa u dzi shumisa, dzi songo ita tshanduko khulwane. Tsha vhuvhili, CO i amba uri zwo vha zwi sa tōde i uri i ite tsenguluso ya khombo ya SES nga n̄wambo wa uri MOU a si liñwalwa-khombetschedzwa. Zwiñwe hafhu, t̄hoḏea dza tsenguluso ya khombo ya SES dzi ḏo shuma musi dzangano la CO na la SOC nahone arali enea madzangano a dzhia tsheo ya u dzhenela kha vhushaka vhu vhoḏhaho tshoḏhe vhune ha hwesa vhuḏifhinduleli ho livhaho kha UNDP. Samusi zwo haseledzwa afho fhasi, SECU i a tenda uri t̄hoḏea dza SES dza thandela a dzi shumi nga u sainiwa ha MOU, fhedzi maitele a mbekanyamushumo ya SES a kha ḏi shuma. Zwiñwe hafhu, samusi zwo haseledzwa kha wonoyu muvhigo woḏhe, Mbekanyamaitele malugana na T̄hoḏisiso na Tshumisano na Sekithara ya Phuraivethe yo tōḏa uri CO i ite t̄hoḏisiso yo teaho i sa athu saina MOU na SOC.

63. Naho maipfi o shumiswaho kha MOU a tshi bula nga ho livhaho uri a i iteli mañwe madzangano mbofho dza lwa mulayo dzine dza tea u tevhelelwa, zwi khagala kha mafhungo a bvaho kha CO, kha phindulo ya vhavhilaeli malugana na MOU, na kha mivhigo ya zwa vhuhashi nga murahu ha u saina hayo uri MOU yo vha i na vhuḏumani kha kushumele kwa CO na kha bvumo la UNDP. Tsha u thoma, samusi zwo haseledzwa afho n̄ḥa, CO yo kombetschedzea u fhedza tshifhinga tshinzhi na masheleni uri i dzudzanye na u shela mulenzhe kha miḥangano miḥanu nga ha MOU na SOC, u lugiselela pulane na u dzudzanyela Muimeli wa Vhadzulapo na vhañwe vhashumi vha UNDP uri vha fare lwendo vha ye Musina u saina MOU. Zwiñwe hafhu, mbuno ya uri u sainiwa ha MOU zwo ita uri UNDP i t̄alulwe khagala sa mushumisani,⁴¹ zwi amba uri u vha hone ha MOU yo sainiwaho zwo vha zwi zwa ndeme kha SOC. Hezwi zwo ita uri UNDP i sedzane na khombo dza u tshinywa dzina naho dzi dzifhio nga n̄wambo wa u konana na khamphani ine thandela yayo, u ya nga mbekanyamaitele i shumiswaho ya dzangano la UNDP, UNDP ya i dzhia i khombo.
64. Tsha vhuvhili, SOC⁴² yo tōḏa u ita MOU na UNDP nga n̄wambo wa uri yo vha i tshi tenda uri u shumisana na CO zwi ḏo i thusa u kunda khaedu dze ya sedzana nadzo kha vhushaka hayo na vhakwamei vha n̄ḏa vhe vha vha vha tshi vhihaedziswa nga n̄ḏila mmbi ine thandela ya ḏo kwama ngayo matshiliso na mupo. Musi hu tshi sedzwa ndivho ya SOC, nga u sokou saina MOU, CO i ḏiwana i kha vhuimo vhune ya vhone i tshi khou tikedza ndivho ya SOC ya u shumisa UNDP u i thusa u tandulula thaidzo dzayo na vhakwamei vha n̄ḏa kha dzangano la MMSEZ. Wonoyu muhumbulo u kwhaḥhiswa nga u phaḏaladzwa ha mafhungo ane a tshimbizana na u sainiwa ha MOU na mbuno ya uri UNDP yo tevhekanyiswa sa in̄we ya vhashumisani kha webusaithi yayo. Enea mafhungo a sumbedza uri CO, nga u saina MOU na u tendela SOC i tshi ḏikonanya khagala na dzangano la UNDP, yo vha i tshi khou ḏivhea khomboni ya u tshinywa dzina naho arali MOU yo vha i si na vhuḏifhinduleli vhune ha tea u tevhelwa kha CO. Nga n̄wambo wa uri tshiñwe tsha zwithu zwavhuḏi nga ha dzangano la UNDP ndi dzina lavhuḏi na bvumo lavhuḏi, hu nga vha na tshinyalelo khulwane arali leneli dzangano la ḏidzhenisa kha zwithu zwine zwa nga tshinya dzina layo nga n̄wambo wa u sa t̄olisisa zwithu nga vhuronwane.

---

⁴¹ Kha webusaithi ya SOC (https://mmsez.co.za/?page_id=3804), kha tshifanyiso tsho bviswaho khagala tsha vhuḥambo ha u saina (<https://www.undp.org/south-africa/press-releases/undp-and-mmsez-sign-memorandum-understanding-achieving-sustainable-development>).

⁴² Maipfi a CEO wa SOC musi a tshi khou haseledza na SECU nga la 1 Luhuh 2023.

65. Tsha vhuraru, ndi zwa ndeme u thogomela uri Mbekanyamaitele ya Thodiso na Tshumisano na Sekithara ya Phuraivethe i amba kha Thumetshedzo 1 uri MOU ndi tshinwe tsha zwishumiswa zwa u vhumba tshumisano na sekithara ya phuraivethe.⁴³ Zwi re zwone ndi uri Atikili I ya MOU i amba nga ho livhaho uri "MOU i vhumba mutheo wa tshumisano vhukati ha MMSEZ na UNDP SA". Hezwi zwi sumbedza uri dzangano la UNDP li lavhelela uri MOU i nga ita uri i vhe na vhushaka ha tshiofisi na mushumisani na lo nahone zwi tea u dzhiwa zwi liga la u thoma kha maitele a vhumba vhushaka na mushumisani na lo. Kha mafhungo a vhushaka ha CO na SOC, hoyu muhumbulo u dovha wa tikedzwa nga mbuno ya uri CO i na pulane ya u shumisa MOU i sa athu saina MOU na SOC. Yeneyi pulane i na zwidombedzwa zwa mifuda ya mishumo ine ya nga itwa nga zwenezwi zwigwada nahone i avhela tshigwada tshi re na vhuifhinduleli muñwe na muñwe wa yeneyi mishumo. Pulane i dovha ya katela tshinyalelo dzo anganyelwaho dza mushumo muñwe na muñwe. Marifhi a khamphani a dovha a sumbedza uri CO yo vha i tshi khou humbula nga ha ndila ine ya do tikedza ngayo pulane nga zwa masheleni. Naho zwenezwi zwigwada zwi sa athu shandula pulane uri i vhe ndugiselelo i vhofohaho ya lwa mulayo, mbuno ya uri CO yo nea vhashumi tshifhinga tsha u dzudzanya pulane na u amba na SOC nga ha zwi re ngomu na tshinyalelo zwi sumbedza uri CO i dzhia MOU sa vhukando ha u thoma kha maitele ane a nga ita uri hu vhe na vhushaka vhuhulwane na ha tshiofisi na SOC.

Mawanwa

66. MOU ye UNDP ya i saina na SOC yo vha i ya ndeme siani la bvumo na kushumele kwa UNDP. Muñwe musumbedzo wa zwenezwi ndi uri MOU yo ita uri SOC i kunguwedze vhushaka hayo na CO kha webusaithi yayo. Zwiñwe hafhu, CO yo dzhia vhushaka hayo vhu ha ndeme lwe ya diimisela u divhadza mafhungo a MOU kha garannda, u a imelela kha zwa vhashi na u kumedzela tshifhinga na zwishumiswa zwi todeaho uri i dzudzanye maano na mugaganyagwama wo talutshedzwaho zwavhu di na SOC na musi i sa athu saina MOU na SOC. Ndi zwa ndeme u thogomela uri CO yo tendela vhushaka hayo na SOC vhu tshi aluwa nga ndila dzo sumbedzwaho i songo ita thodiso na SOC kana MMSEZ. Honohu u shaya ha thodiso hu ita uri hu si tevhelwe mbekanyamaitele dzi shumaho.

Thaidzo 4: Ho vha vhu vhufoho vhuifhinduleli ha CO malugana na Zwilinganyo zwayo zwa Matshilisano na Mupo (Social and Environmental Standards [SES]) zwa UNDP?

67. Vhushaka vhukati ha UNDP na SOC vhu kha di tou bva u thoma. Vhushaka hayo ho thewa kha MOU ine ya sumbedza mifuda ya mishumo ine UNDP ya nga i itela SOC, fhedzi a i athu kombetshedza CO uri i i itele SOC mishumo naho i ifho yo livhaho.

68. Tshipida B tsha SES, 'Zwilinganyo zwa Nyimele ya Thandela', tshi shuma zwavhu di kha nyimele ya thandela nahone a tshi shumi kha yeneyi mbilaelo samusi zwi khagala uri CO a i athu vhumba kana u tlanganedza mishumo ine ya nga dzhiwa i tshipida

⁴³ <https://secu.info.undp.org/sites/g/files/zskgke461/files/2024-02/2013%20Policy%20on%20DD%20and%20Partnerships%20with%20the%20Private%20Sector.pdf>

tsha thandela ya UNDP. Naho zwo ralo, musi CO i tshi shela mulenzhe kha khaseledzo na SOC nga ha khonadzeo ya u phetha MOU na u i saina na nga u i haseledza kha zwa vhuhashi i vha yo shela mulenzhe kha mushumo wa "mbekanyamushumo". Tshipiḁa A tsha SES, 'Maitele a Mbekanyamushumo', tshi shuma kha mbekanyamushumo dzoṱhe dza UNDP. SES i ṱaluswa "mbekanyamushumo" nga ho ṱandavhuwaho sa maitele ane a katela: "u dzudzanya, u shumisa, u vhiga na u sengulusa mvelelo dza mvelephanda yo swikelelwaho na vhashumisani nga kha thikhedzo ya UNDP."⁴⁴ Hezwi zwo fhambana na "mbekanyamushumo" ine ya ṱaluswa nga u pfufhifhadza kha SES sa "pulane ine ya shela mulenzhe nga hu bvelelaho kha mvelelo dza mveledziso ya nyimele nga kha ndila ya thandela dza UNDP: thandela dza mveledziso, tshumelo dza khaseledzo na mveledziso."⁴⁵ O yo amba uri u haseledza na u sainiwa ha MOU zwi tea u ṱaluswa sa "u sengulusa zwibuli zwine zwa nga ita uri hu shumiswe zwithu zwa ndeme zwa ḽinwalwa ḽa Mbekanyamushumo ya Shango (Country Programme Document [CPD])"⁴⁶ Zwi khagala uri heyi ndi mishumo ya u dzudzanya, ine ya itelwa u lugiselela thandela dzine dza nga vha hone tshifhinganani tshi ḁaho, nga fhasi ha Mbekanyamushumo ya Shango ya Afurika Tshipembe. A zwi vhuyi zwa ṱoda uri hu vhe na mushumo une wa itwa uri izwi zwi dzhiwe zwi mushumo wa u pulana.

69. Maitele maṱanu a mbekanyamushumo kha khandiso i shumaho ya SES, e a thoma u shuma nga ḽa 1 Phando 2021, a shuma kha nyimele heyi. Enea maitele ndi a tevhelaho:

- Maitele a Mbekanyamishumo 1: Ni Songo Sia Muthu Murahū
- Maitele a Mbekanyamishumo 2: Pfanelo dza Vhathu
- Maitele a Mbekanyamishumo 3: Ndinganyiso ya Mbeu na u Maandafhadzwa ha Vhafumakadzi
- Maitele a Mbekanyamishumo 4: U Sa Nyetḁa na u Kondlelela
- Maitele a Mbekanyamishumo 5: Vhudiḁhinduleli

70. CO yo vha yo lavhelelwa u shumisa enea maitele musi i tshi sengulusa tshumisano yayo na SOC. Naho CO yo kwhaṱhisedza uri a yo ngo ita ṱhoḁisiso ya lwa mulayo i sa athu saina MOU na SOC, yo eletshedza SECU uri "tshiitisi tshihulwane tsho itaho uri CO i shumisane na MMSEZ ndi nga ṱwambo wa uri ro pfesesa uri i vula zwibuli uri hu sa vhe na ane a siiwa murahū kha ḽinwe ḽa mavunḁu a shayaho vhukuma shangoni na nga ṱwambo wa uri ro vhona tshibuli tsha u livhisa thandela u kwhaṱhisedza uri hu tevhelwa pfanelo dza vhathu, hu maandafhadza mbeu dza vhathu, u sa nyetḁa na vhuḁifhinduleli. CO yo vhona tshibuli tsha u ita uri hu vhe na mveledziso ya vhathu i sa nyetḁhi kha thandela"⁴⁷ Nyimele ya CO ndi u sengulusa themendelo nga vhuronwane u ya nga maitele a mbekanyamushumo. Nga nḁa ha u ḁivhadza honovhu vhuimo, CO a yo ngo ṱea vhuṱwe vhuṱanzi nga ha ḁila yayo ya u sengulusa u tevhelwa maitele. Tsenguluso yo kwhaṱhaho ya enea maitele i tea u vha yo ita uri hu sedzwe zwithu nga ḁila yo dzikaho, hu ambiwe nga ha masia a thandela ya

⁴⁴ ṱhaluso i re magumoni a siaṱari 4, siaṱari 3, ḽa SES.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Imeili i bvaho kha CO yo rumelwaho dzangano ḽa SECU ya ḽa 27 Fulwana 2023.

⁴⁷ Ibid.

MMSEZ ane a nga kwama nga ndila khulwane enea maitete. Nga nwambo wa uri yenyi thandela i ita uri tshitshavha tshi si kone u newa mavu atsho na u dzhena fhethu hu re na maḍi, i ita uri vhañwe vhathu vha siiwe murahu. Zwi nga dovha zwa kandekanya pfanelo dzavho dza vhumuthu. Nga nwambo wa mvelelo dzi si dzavhuḍi dzine yenyi thandela ya ḍo kwama ngadzo ndila ye vhathu vha ḍowela u tshila ngayo hu songo sumbedzwa ndila ine enea masiandoitwa a si avhuḍi a ḍo piringululwa ngayo, zwi sumbedza uri yenyi thandela i nga kha ḍi vha na masiandoitwa a si avhuḍi kha vhushaka ha mbeu kha zwitshavha zwo kwameaho na u nyadza u maandaafhadzwa ha vhafumakadzi. Mbuyelo dzi si dzavhuḍi dza ndila ine yenyi thandela ya kwama ngayo mupo na matshilisano dzi nga dovha dza tshinya ndivho dza thandela dza u tuḍuwedza mveledziso i sa nyethi na u ita uri vhathu vha bevele phanda vha tshi tshila.

Mawanwa

71. CO yo kundwa u tevhela milayo i shumaho ya maitete a mbekanyamushumo ya SES. Ngavhe CO i vhe yo ḥolisisa enea maitete yo vha i tshi ḍo vha yo ḍivhadzwa uri yo lavhelelwa uri i ite ḥoḍisiso yo eḍanaho u khwaḥisedza uri yo vha i tshi khou tevhela Maitete a Mbekanyamushumo ya SES hu sa athu sainiwa MOU na SOC. Honohu u kundelwa hu sumbedza uri a i tevheli SES.
72. Musi SECU i tshi ita yenyi ḥoḍisiso, i ḥogomela uri ḥhalutshedzelo yo ḥandavhuwaho ya "mbekanyamaitete ya UNDP", ine, musu hu tshi vhalwa nga vhuronwane SES, ya sumbedza uri enea maitete a shuma nga ho ḥandavhuwaho kha u dzudzanya, u shumisa, u vhiga na sengulusa mishumo, a yo ngo nweledzwa kana u ḥalutshedzwa nga hu pfallaho nga ndila i fushaho kha SES. SECU i dovha ya ḥogomela uri a ho ngo newa vhulivhisi vhu pfallaho ha ndila ya u shumisa maitete a mbekanyamushumo a sa tshimbizani na thandela. Hezwi zwi ita uri zwi konḍele CO uri i tevhela maitete a shumaho a mbekanyamushumo ya SES.

Thaidzo 5: Naa u sa tevhela ha CO milayo zwo ita uri i huvhadze/u shushedza uri i ḍo huvhadza vhavhilaeli na zwitshavha zwo kwameaho?

73. Vhavhilaeli vha amba uri tshiitisi tsho itaho uri CO i huvhadze/i shushedze uri i ḍo huvhadza ndi uri nga u saina MOU, CO yo tikedza MMSEZ ya ita uri zwi uri konadzee uri yenyi thandela i bevele phanda na uri zwine ya shushedza u zwi ita zwi ḍo itea.
74. U itela u pfesesa nga vhuḍalo mafhungo a u ḥoḍa u huvhadze, ndi zwa ndeme u ḥogomela ndila ine MMSEZ ya nga kwama ngayo vhavhilaeli. Naho zwo ralo, ndi zwa ndeme u ombedzela uri ndivho ya heyi ḥoḍisiso ndi u wanulusa mvelelo dza CO nge ya saina MOU na SOC. A si u sengulusa arali MMSEZ yo kona u ḥalula masiandoitwa ane a nga vha hone kana ndila ine a ḍo kwama ngayo thandela ya MMSEZ kana SOC.
75. Hu na mbuno mbili dzine dza tea u ḥogomelwa malugana na khani ya vhavhilaeli ya uri CO yo vha shushedza nga ḥa uri i ḍo vha huvhadza na u huvhadza zwitshavha zwo kwameaho. Tsha u thoma ndi uri zwiito zwa CO zwi vhone zwi tshi tikedza khani ya vhavhilaeli ya uri, nga ndila i songo livhaho, yo amba uri i tikedza MMSEZ. CO yo

vhea masheleni u itela u lugiselela na u saina MOU, u i haseledza na vha zwa vhushashi na u lugiselela pulane ya mugaganyagwama wa mishumo ine ya do itwa nga tshifhinga tsha vhushaka ha CO na SOC. Hezwi zwi amba uri CO i dzhia vhushaka vhune ha khou aluwa na SOC sa vhune ha khou engedza ndeme kha mushumo wa CO. Heyi themendelo i tikedzwa nga zwo khwaṭhisedzwaho nga CO, musi i tshi aravha khumbelo ya maṅwalwa na mafhungo a SECU, uri fhethu ha tshumisano ho ṭalutshedzwaho kha MOU “hu tshimbizana nga ho fhelelaho na ḽiṅwalwa ḽa Shango, ḽine kha Tshiitisi tsha Mbekanyamushumo yaḽo ḽa amba uri ‘ḽi do livhisa ṭhogomelo kha u maṅdafhadza vhaswa na vhafumakadzi sa ṅdila ya u fhungudza vhushai na ndinganyiso nahone i do shumisa ṅdila ntswa dza u wana zwipiringululi zwapo u ṭavhanyisa u shumiswa ha Zwipikwa zwa Mveledziso i sa Nyethi’.” Zwiṅwe hafhu, CO yo vha yo ḽiimisela u shela mulenzhe kha vhuṭambo ha khagala na SOC he ya saina MOU nahone ya sumbedza uri i tikedza u shuma na SOC nahone nga murahu ha zwenezwo CO ya bvisa muvhigo u re na tshifanyiso tsha Muimeli wa Vhadzulapo wa CO na SOC CEO vho dzula vho dzula vhoṭhe vha tshi khou saina MOU.⁴⁸ Zwo vha zwi tshi pfala uri zwenezwi zwi ite uri vhakwamei vha ṅṅa vha phethe nga ḽa CO yo tikedza SOC na MMSEZ. Wonoyu muhumbulo wo vha u tshi do vha wo khwaṭhiswa nga mbuno ya uri SOC yo tevhekanyisa UNDP sa iṅwe ya vhashumisani kha webusaithi yayo nahone CO yo vha yo ḽiimisela u ṅwala nga ha thandela kha gurannya ya Afurika Tshipembe.⁴⁹ Zwiṅwe hafhu, zwi tea u ṭhogomelwa uri nga ho doweleaho madzangano a kha maṅwe mashango a shumisana na mazhendedzi a sekithara ya phuraivethe musi zwi khagala uri u ita nga u ralo zwi tshimbizana na ndaela dzayo.

76. Tsha vhuvhili, arali CO yo vha yo tevhelela mbekanyamaitele yoṭhe na ṅdila dzi shumaho dza UNDP, yo vha i tshi do vha yo ṭhaphudza tsenguluso i ṭodeaho ya ṭhodiṣiso ya SOC na MMSEZ. Naho zwo ralo, CO a yo ngo tevhelela mbekanyamaitele i shumaho nahone a yo ngo ita ṭhodiṣiso i ṭodeaho. Nga ṅwambo wa zwenezwo, a yo ngo vhudzwa nga vhuḽalo nga ṅdila ine yeneyi thandela ya do kwama ngayo matshilisano na mupo. Hezwi zwi amba uri tsheo ya u saina MOU yo vha yo thewa kha mafhungo a songo fhelelaho nga ha SOC na MMSEZ na nga u tshinywa dzina hune ha nga vha hone kha UNDP na mutakalo wa vhakwamei vhane vha nga kwamiwa nga thandela. Yo vha i si na vhungoho ha uri thandela ya MMSEZ yo vha i tshi tshimbizana na ndivho ya UNDP ya u fhelisa vhushai na u fhungudza u shayea ha ndinganyiso.⁵⁰
77. Vhavhilaeli vha amba uri u huvhala hune MMSEZ ya shushedza uri i do i ita ndi huhulwane vhukuma. Vha bula u huvhala hu tevhelaho hune ha nga vha hone nahone vha amba uri zwi nga kha ḽi itea uri tshiṅwe na tshiṅwe tsha zwe vha zwi amba tshi itee nga ṅwambo wa uri CO yo saina MOU na SOC. Samusi UNDP i songo ita ṭhodiṣiso i sa athu dzhia tsheo ya u saina MOU, UNDP a yo ngo kona u vhona khonadzeo kana mvelelo dza khombo khulwane dzine dza nga vha hone na dzine dza

⁴⁸ <https://www.undp.org/south-africa/press-releases/undp-and-mmsez-sign-memorandum-understanding-achieving-sustainable-development> (ho dzhenwa nga ḽa 19 Fulwi 2023)

⁴⁹ <https://mg.co.za/thought-leader/opinion/2022-08-24-undp-supports-special-economic-zones-to-drive-sustainable-development/>

⁵⁰ <https://www.undp.org/about-us#:~:text=Mission%20and%20vision,people%20build%20a%20better%20life.>

nga vha dzo engedzea uri hu vhe na khonadzeo ya uri vhavhilaeli na zwitshavha zwi kwameaho vha tambule nga n'wambo wa khombo dzo haseledzwaho afho fhasi.

77.1. *Khombo ya u tshinyadzwa fhethu hukhethwa na mavhida*

Vhavhilaeli vha ima kha ja uri zwifhato zwa thandela zwa zwino zwine zwa do fhatwa zwi do fhelisa fhethu hunzhi hukhethwa na mavhida a re ngomu tshitentsini tsho newaho MMSEZ. Wonoyu mutshinyalo u nga si lugisee samusi mavhida na fhethu hukhethwa zwi nga si kone u sudzuluswa kana u dzhielwa vhudzulo nga zwiwe zwithu.

77.2. *Khombo ya u sa kona u N'ewa Mavu*

Tshiwe tsha zwitshavha zwo imelwaho nga vhavhilaeli, tshitshavha tsha Mulambwane, tsho shakuliswa nga khombe-khombe shangoni jatsho tshifhinga tsha tshitalula kha ja Afurika Tshipembe. Vho dovha vha dzivhiswa u dzhena fhethu hukhethwa na mavhidani a re shangoni javho nga tshenetsho tshifhinga. Nga murahu ha u thoma ha dimokradi kha ja Afurika Tshipembe, tshitshavha tsha Mulambwane tsho dzhenisa mbilo ya mavu uri tshi kone u dzhena kha shango jatsho. Mbilo yavho yo bvelela nahone vho newa thendelo ya u dovha vha dzhia mavu avho. Naho zwo ralo, u bva tshifhinga tsha gundo javho, a vha athu kona u dovha vha dzhia mavu avho. Zwino eneo mavu ndi tshipida tsha fhethu he muvhuso wa hu avhela MMSEZ zwenezwi zwo dovha zwa serekanisa u piringululwa ha jeneji fhungo.

77.3. *Khombo kha zwithu zwine zwa u ditshidza*

Vhavhilaeli vha amba uri MMSEZ i do ita uri vha sa tsha wana masheleni e vha vha vha tshi a wana kha mutshatshame wa zwithu zwi tshilaho zwa henefho fhethu. Tsumbo mbili dzo livhaho ndi mvelelo dzine vhavhilaeli vha pomoka dzangano ja MMSEZ uri li do thivhela zwitshavha zwavho u zwi ita uri vha kone wana masheleni ndi u bata mashonza na u fula mbuyu. Vha vhilaedziswa ngauri tshikafhadzo ine ya bveledzwa nga yeneyi thandela i do vha na mvelelo dzi si dzavhudi kha mashonza na mivhuyu henefho fhethu.

77.4. *Khombo kha u Dzheni fhethu hu re na Maqi*

Zwi khagala kha manwalwa a thandela na kha tsenguluso ya ndila ine mupo wa do kwamea ngayo nga MMSEZ uri yeneyi thandela i do shumisa maqi manzhi. Ho lavhelelwa uri wonoyu mushumo u do shumisa manzhi a Mulambo wa Limpopo. Pulane ya yeneyi thandela i dovha ya toda uri hu fhatiwe damu nga thungo ha Mulambo wa Limpopo line maqi alo a do shumiswa kha mushumo wa u fhatu. Vhavhilaeli vha vhilaedziswa nga ja uri enea maqi a do ya kha mushumo wa u fhatu a tshi bva kha sisiteme ya mulambo wa Limpopo nahone zwi do kwama vhothe vhane vha disendeka

nga wonoyo mulambo.⁵¹ Nga manwe maipfi, vha vhilaedziswa nga la uri wonoyo mushumo u do shumisa maḁi ane zwino vha a shumisela ndivho dzavho, zwa ita uri vha si wane maḁi manzhi ane vha do a shumisa masimuni avho, mahayani avho na u ita zwiḁwe zwithu zwine vha zwi shaya. Naho zwi songo bulwa nga ho livhaho kha mbilaelo, miraḁo ya zwitshavha zwo kwameaho yo dovha ya vhilaedziswa nga la uri yeneyi thandela i nga tshikafhadza zwisima zwavho na milambwana yapo.

77.5. *Khombo ya tshikafhadzo yo engedzeaho*

Vhahilaeli vha amba uri yeneyi thandela i katela mishumo minzhi ine ya do engedza u tshikafhadzwa ha mufhe, maḁi na mavu henefho fhethu. Zwenezwi zwi katela zwifhaḁo zwo lavhelelwaho zwa fhethu hune ha do bveledzwa tsimbi zwine zwa do fhaḁwa kha MMSEZ, u tuḁa zwishumiswa zwa vhulimi na mishumo ya vhuendedzi.

77.6. *Khombo kha mutshatshame wa zwi tshilaho*

Vhahilaeli vha amba uri yeneyi thandela i do vha na masiandoitwa mahulwane kha mutshatshame wa zwi tshilaho⁵² na uri thandela a i tshimbizani na pulane ya tshifhinganani tsho fhiraho na ine ya khou bveta phanḁa ya dzingu la Vhembe, zwi huluhulu musi hu tshi thogomelwa u tangana ha MMSEZ na zwipiḁa zwa Vhembe Biosphere Reserve.⁵³ Ndi kale dzangano la UNDP li tshi khou shumisana na zwitshavha kha dzingu la Vhembe u tikedza mishumo ya u tsireledza mupo nga kha Mbekanyamushumo ya lo ya Magavhelo Maḁuku nahone vhahilaeli vha amba uri MMSEZ a i khou tevhele kokotolo yeneyi thikhedzo ya u thoma.

77.7. *Khombo ya uri MMSEZ i do tuḁuwedza u shumiswa ha malasha*

Vhahilaeli vha amba uri MMSEZ i do tuḁuwedza uri hu bwiwe malasha nga ndila khulwane. Hezwi zwi itiswa ngauri mishumo ya u bveledza tsimbi ye ya dzudzanywa nga MMSEZ i tuḁa uri hu shumiswe malasha.

77.8. *Khombo ya u shanduka ha kilima*

Vhahilaeli vha amba uri yeneyi thandela i do bvisa gese nnzhi ya GHG nahone zwi do tshinya mbofho dza Afurika Tshipembe dza u fhungudza gese ya GHG

---

⁵¹ Uri ni wane zwo engedzeaho nga ha kombo dza maḁi dzo lavhelelwaho nga Vhahilaeli, sedzani: https://southafrica.fes.de/fileadmin/user_upload/Water_research_Limpopo_Catchment.pdf

⁵² Vhahilaeli vha amba nga ha khumbudzo yo bviswaho nga Academy of Sciences South Africa - Scientific Advisory Group on Emergencies, ine ya wanala kha: <https://www.assaf.org.za/science-advisory-group-on-emergencies-sage/>

⁵³ <https://www.vhembebiosphere.org/>. Vhembe Biosphere Reserve ndi tshipiḁa tsha ndunzhe-ndunzhe ya UNESCO ine ya vha na fhethu ho nwaliswaho ha U Tsireledza Mutshatshame wa zwi Tshilaho shangoni lothe. Ndivho ya mishumo ine ya itwa Fhethu hune ha Tsireledzwa Mutshatshame wa zwi Tshilaho ndi u wana zwipiringululi zwine zwa do ita uri hu tsireledzwe zwithu wa mupo nahone zwi shumiswe nga ndila i sa nyethi.

ine ya bveledzwa nga mufhiso hu tshi tevhelwa thendelano dzo itwaho na mañwe mashango.

Mawanwa

78. SECU a yo ngo sengulusa mbuyelo kana khombo dza thandela ya MMSEZ, fhedzi yo tšogomela uri u kundelwa u tevhela mbekanyamaitele dzi shumaho dza UNDP zwi amba uri CO yo vha i si na mafhungo a tšodeaho uri i pfelese nga vhuđalo masiandoitwa a si avhuđi ane a nga vha hone a thandela kha vhavhilaeli musii tshi saina MOU na SOC. Yeneyi nyito, yo khwa tšhiswaho nga thikhedzo khulwane yo sumbedzwaho nga mafhungo o gandiswaho kha gurannda a CO na thero dza zwa vhuhashi nga ha yeneyi thandela, i engedza zwi songo lavhelelwa khonadzeo ya uri SOC i bevele phanda na thandela. Vhavhilaeli vho ñea vhu tšanzi vhune ha sumbedza uri thandela i do vha na masiandoitwa mahulwane na a tshinyadzaho siani ña matshilisano na mupo. Nga zwenezwo, u sa tevhela milayo ha CO zwi dovha zwa ña ñisa khombo ya u vha isa vhavhilaeli na zwitshavha zwo kwameaho.

Phetho

79. CO yo kundwa u tevhela milayo i shumaho ya mbekanyamaitele ya UNDP. Zwa ndeme vhukuma,

- 79.1. Yo kundwa u tevhela maipfi a pfallaho a Khethekanyo 1 ya Mbekanyamaitele ya dzangano ña UNDP nga ha Tshumisano ya Sekithara ya Phuraivethe⁵⁴ ye ya vha i tshi tšoda uri i fare SOC sa zhendedzi ña sekithara ya phuraivethe musii tshi sengulusa arali zwi tshi nga konadzea u dzhenela tshumisano na SOC.
- 79.2. CO yo shumisa themphuleithi i songo teaho ya MOU musii tshi lugiselela MOU na SOC. Yo khakha nge ya shumisa themphuleithi ya MOU na dzangano ña muvhuso ñhani ha u shumisa MOU na zhendedzi ña sekithara ya phuraivethe. Nga ñhani ha zwenezwo, yo kundwa u wana vhuimeli vhu tšodeaho kha SOC. Hezwi zwo dovha zwa ita uri UNDP i vhe na khomboni ya u sa vha na dzina ñavhuđi nga ñhani ha uri CO a yo ngo ita tšodisiso i tšodeaho kana u ambedzana na ofisi khulwane.
- 79.3. Yo kundwa u tevhela tšodea dza Mbekanyamaitele ya UNDP nga ha Tšodisiso na Tshumisano na Sekithara ya Phuraivethe.⁵⁵ Khethekanyo 3 ya mbekanyamaitele i tšalutshedza uri maipfi ane a ri sekithara ya phuraivethe a katela mabindu a muvhuso. Nga u kundwa u sumbedza uri yeneyi mbekanyamaitele i shuma kha SOC, CO yo kundwa u ita tšodisiso ine ya tšodea u ya nga mulayo i sa athu vhumba vhushaka naho vhu vhu fhio na SOC. Kha enea mafhungo zwine zwa swayea ndi uri Tšumetsshedzo 1 ya

⁵⁴ <https://secu.info.undp.org/sites/g/files/zskgke461/files/2024-02/2016%20Private%20Sector%20Partnerships%20Policy.pdf>

⁵⁵ <https://secu.info.undp.org/sites/g/files/zskgke461/files/2024-02/2013%20Policy%20on%20DD%20and%20Partnerships%20with%20the%20Private%20Sector.pdf>

Mbekanyamaitele ya T̄hoḁisiso na Tshumisaho na Sekithara ya Phuraivethe⁵⁶, i katela memandamu wa pfesesano sa tshinwe tshishumiswa tshine tsha nga vhumba tshumisano na sekithara ya phuraivethe.

- 79.4. CO yo kundwa u shumisa Maitele a Mbekanyamushumo ya SES musu i tshi khou lugiselela u saina MOU na SOC, naho enea Maitele a tshi shuma kha mishumo yoḁhe ya UNDP ya u ita mbekanyamushumo. Nga n̄wambo wa zwenezwo, yo kundwa u ita t̄hoḁisiso yo eḁanaho u khwaḁhisedza uri yo vha i tshi khou tevhelela Maitele a Mbekanyamushumo ya SES hu sa athu sainiwa MOU na SOC. Naho zwo ralo, SECU i a zwi t̄hogomela uri naho maitele a mbekanyamushumo a tshi shuma kha mishumo yoḁhe ya UNDP ya u ita mbekanyamushumo, SES a i n̄ei vhulivhisi vhu pfalaho nga ha n̄ḁila ine vhashumi vha UNDP vha tea u shumisa ngayo maitele a mbekanyamushumo a sa tshimbizani na thandela. U sa pfesesea honoho ho ita uri zwi konḁe uri CO i tevhele zwe ya ḁivhofha ngazwo kha enea mafhungo.

Zwiito zwa CO zwa u sa tevhele mbekanyamaitele ya UNDP zwo n̄an̄isa khombo ine ya nga huvhadza vhavhilaeli.

Themendelo kha CO

80. CO i tea u bva kha MOU yayo ya zwino na SOC. I tea u ḁalutshedza uri yo shumisa themphuleithi yo khakheaho na UNDP na uri arali SOC i tshi tama u bvela phanḁa na vhushaka hayo na UNDP, zwenezwi zwigwada zwi tea u lugiselela MOU ntswa zwi tshi shumisa themphuleithi ya UNDP u itela dzi-MOU na sekithara ya phuraivethe. Arali SOC ya dzhia tsheo ya uri i tama u bvela phanḁa na vhushaka hayo na UNDP, CO i tea u ita t̄hoḁisiso i t̄oḁeaho u tendelana na mbekanyamaitele dzi shumaho dza UNDP⁵⁷ i sa athu dzhia tsheo ya u saina MOU ntswa na SOC. Hezwi zwi tea u katela uri CO i kumedze tsheo kha vhuimo ho teaho ha u dzhia tsheo ngomu kha UNDP u ya nga mbekanyamaitele dzi shumaho dza UNDP u itela uri dzangano ḁi vhe na tshikhala tsha u t̄olisisa nga ho faneleaho khombo kha UNDP dzine dza tshimbizana na u shumisana na zhendedzi ḁine ḁa ita mishumo ine UNDP ya amba uri i na khombo khulwane.

⁵⁶ <https://secu.info.undp.org/sites/g/files/zskgke461/files/2024-02/2013%20Policy%20on%20DD%20and%20Partnerships%20with%20the%20Private%20Sector.pdf>

⁵⁷ Samusi zwo ḁaluswa kha phara 27 afho n̄ḁa, Mbekanyamaitele kha T̄hoḁisiso na Tshumisano na Sekithara ya Phuraivethe yo khwiniswa nga Fulwi 2023 nahone yeneyi mbekanyamaitele yo khwiniswaho yo thoma u shuma nga ḁa 12 Tshimedzi 2023. Yeneyi mbekanyamaitele yo khwiniswaho yo tshimbizana na Tshishumiswa tsha Tsenguluso ya Khombo tsho khwiniswaho tsha 2023 na Noti ya Vhulivhisi yo khwiniswaho nga ha U Langa Khombo na Tshumisano na Sekithara ya Phuraivethe. Tshigwada tsha t̄hoḁisiso tsha SECU tshi dovha tsha amba uri nga ḁa 2 T̄hafamuhwe 2023 ho itwa vhulivhisi ho engedzeaho kha dzi-MOU hu tshi itelwa vhashumi vha UNDP kha intranet ya UNDP. Siaḁari ḁa kha intranet ḁi sumbedza phambano vhukati ha dzi-MOU na Zwitatamennde zwa Ndivho, ḁa amba uri “MOU ndi **tshishumiswa tsha tshumisano tsho t̄anganedzwaho tsha lwa mulayo**, ngeno Tshitatamennde tsha Ndivho tshi tshishumiswa tshi si tsha lwa mulayo tshine tsha nga t̄hogomelwa nga vhashumi vha UNDP lune tsha nga vhoniwa na u shumiselwa u ita tshitatamennde, uri hu vhe na n̄ḁila i shumaho na yo t̄avhanyiswaho ya u vhumba tshumisano” (ho ombedzelwa). ḁeneli siaḁari ḁa intranet ḁi dovha ḁa ombedzela uri t̄hoḁisiso i a t̄oḁe hu sa athu dzhenwa kha dzi-MOU na sekithara ya phuraivethe na uri yeneyi t̄hoḁisiso i tea u itwa u tendelana na mbekanyamaitele dzi shumaho dza sekithara ya phuraivethe.

81. CO i fanela u khwaṭhisedza uri vhashumi vhayo vhoṭhe vha a zwi ḍivha uri Maitele a Mbekanyamushumo ya SES a shuma kha mbekanyamushumo dzoṭhe dza UNDP, hu si kha thandela dza UNDP fhedzi. I tea u dovha ya khwaṭhisedza uri vhashumi vhayo vhoṭhe vha a ḍivha uri UNDP i na Vhaḍivhi vha zwa Thekiniki vha SES kha tshiko tshayo tsha dzingu tsha Afurika na uri vha tea u kwama onoyu muḍivhi arali vha si na vhungoho nga ha ndila ya u shumisa Maitele a Mbekanyamushumo ya SES.

Themendelo kha UNDP

82. Dzangano ḵa UNDP ḵi tea u ita vhungoho ha uri vhashumi vhaḵo vha a ḍivha na u pfesesa nga ha zwi re kha mbekanyamaitele ya vhashumisani naḵo uri vha kone u pfesesa uri u itela yeneyi ndivho, mabindu a muvhuso a tea u dzhiiwa sa mazhendedzi a sekithara ya phuraivethe.⁵⁸ Hezwi ndi zwa ndeme ngauri mabindu a muvhuso ndi khamphani dzi shumaho nahone a a kona u ita mishumo ine ya nga tshinya dzina ḵa UNDP u fana na mazhendedzi a sekithara ya phuraivethe. Dzangano ḵa UNDP ḵi tea u gudisa vhashumi nga ha ndila ine ḵa dzhia ngayo dzi-MOU. ḵi tea u dovha ḵa ṭalutshedza uri, naho MOU dzi tshi nga kha ḍi sa itela UNDP mbofho dza lwa mulayo dzine dza tea u tevhelwa, dzi nga vha tshiko tshine tsha nga tshinya dzina ḵa ḵeneḵo dzangano, zwi huluhulu musi mushumisani naḵo a tshi khou ita mishumo ine UNDP ya i dzhia i khombo khulwane. UNDP i tea u ombedzela ndeme ya uri vhashumi vha UNDP vha ite ṭhoḍisiso ine ya ṭoḍea u ya nga mbekanyamaitele dzi shumaho dza UNDP vha sa athu ita dzi-MOU na mazhendedzi a sekithara ya phuraivethe (u katela na mabindu a muvhuso).

83. Dzangano ḵa UNDP ḵi tea u ḵea vhashumi vhaḵo vhulivhisi malugana na ndila ine vha tea u shumisa ngayo Maitele a Mbekanyamushumo ya SES a sa kwami thandela. ḵi tea u dovha ḵa ṭuṭuwedza u shumiswa ha vhaḍivhi vhaḵo vha zwa thekiniki kha ofisi dzaḵo dzoṭhe dza dzingu na uri Ofisi dza Shango dzi nga kwama vhenevha vhaḍivhi arali vha si na vhuṭanzi ha ndila ine vha nga shumisa ngayo Maitele a Mbekanyamushumo ya SES kha muḵwe mushumo wa UNDP.

---

⁵⁸ ṭhaluso ya “sekithara ya phuraivethe” a yo ngo shanduka nga fhasi ha mbekanyamaitele dzo vusuluswaho. Yeneyo ṭhaluso i katela na “mabindu a muvhuso”.

MUTEVHE UNE WA SUMBEDZA VHATHU VHE HA HASELEDZWA NAVHO

Vhavhilaeli na zwigwada zwa tshitshavha

1. Earthlife Africa
2. Living Limpopo
3. Save our Limpopo Environment (SOLVE)
4. Dzomo ɿa Mupo
5. Pepperbark Environmental
6. Mulambwane Women's Organisation
7. Baobab Foundation
8. Centre for Applied Legal Studies
9. Endangered Wildlife Trust
10. Mining and Environmental Justice Community Network of South Africa (MEJCON)

Vhashumi vha UNDP

11. Mudzudzanyi wa Vhadzulapo wa Afurika Tshipembe wa UN
12. Muimeli wa Vhadzulapo wa Afurika Tshipembe wa UNDP
13. Tshanda tsha Muimeli wa Vhadzulapo wa Afurika Tshipembe wa UNDP
14. Vhawe vhashumi vha UNDP CO

MMSEZ SOC na Muvhuso Wapo

15. CEO wa MMSEZ SOC
16. Mulanguli wa Vhushaka ha Vhakhamei vha MMSEZ SOC
17. Mulanguli Muhulwane wa Thuthuwedzo ya Vhubindudzi wa MMSEZ SOC
18. Muimeli wa Limpopo wa Dzangano ɿa Mveledziso ya Ikonomi

Vhaofisiri vha Lushaka

19. Dzanani Tribal Authority
20. Tshidzivhe Tribal Authority and Council

Zwitshavha

21. Mirado ya tshitshavha ya Mulambwane (vhatu vha toḁaho u vha 50)
22. Mirado ya tshitshavha ya Musina (vhatu vha toḁaho u vha 30)
23. Mirado ya tshitshavha ya Mulambwane (vhatu vha toḁaho u vha 50)
24. Mirado ya tshitshavha ya Mulambwane (vhatu vha toḁaho u vha 20)

Vhadivhi vho diimisaho nga Vhoḁhe

25. Mudivhi wa zwikhokhonono o diimisaho nga eḁhe
26. Mudivhi wa maḁi o diimisaho nga eḁhe

Zwiñwe

27. Muñe wa bindu wapo, Eco-Products
28. Muñivhi wa Ikonomi ya zwa polotiki na Mulivhisi kha Senthara ya Vhadzulapo na Dimokrasi, Yunivesithi ya Western Cape